

AFDELING
BESTUURSRECHTSPRAAK

Uitspraak op het hoger beroep van:

de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid RGV Bad- en
Zweminrichtingen B.V. (thans: Leisurelands Exploitatie B.V., hierna: de
vennootschap), gevestigd te Arnhem,
appellante,

tegen de uitspraak van de rechtbank Gelderland van 4 december 2014 in
zaak nr. 14/2924 in het geding tussen:

de vereniging Vereniging Gelderse Natuur en Milieufederatie (hierna: de
GNMF), gevestigd te Arnhem,

en

de staatssecretaris van Economische Zaken.

Procesverloop

Bij besluit van 12 september 2013 heeft de staatssecretaris de vennootschap krachtens artikel 75, derde lid, van de Flora- en faunawet (hierna: de Ffw) ontheffing verleend voor het verstoren van holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van de das.

Bij besluit van 17 maart 2014 heeft de staatssecretaris het door de GNMF daartegen gemaakte bezwaar ongegrond verklaard.

Bij uitspraak van 4 december 2014 heeft de rechtbank het door de GNMF daartegen ingestelde beroep gegrond verklaard, dat besluit vernietigd en bepaald dat de staatssecretaris een nieuw besluit op het bezwaar neemt met inachtneming van deze uitspraak. Deze uitspraak is aangehecht.

Tegen deze uitspraak heeft de vennootschap hoger beroep ingesteld.

Bij besluit van 24 april 2015 heeft de staatssecretaris gevolg gegeven aan de aangevallen uitspraak en een nieuw besluit op het door de GNMF gemaakte bezwaar genomen. Dit besluit wordt, gelet op artikel 6:24 van de Algemene wet bestuursrecht, gelezen in samenhang met artikel 6:19, eerste lid, van die wet, van rechtswege geacht onderwerp te zijn van dit geding.

De vennootschap heeft bij brief van 20 mei 2015 meegedeeld dat zij zich met het besluit van 24 april 2015 kan verenigen.

De Afdeling heeft de zaak ter zitting behandeld op 28 mei 2015. De vennootschap is verschenen, vertegenwoordigd door mr. R. Benhadi, advocaat te Nijmegen, vergezeld door A.A.A. van der Linden, werkzaam bij de vennootschap, drs. F. van Vliet, werkzaam bij Bureau Waardenburg bv en O.M. van den Brink, werkzaam bij Thermen Bussloo. De GNMF is verschenen, vertegenwoordigd door A.E.M. de Meijer, werkzaam bij de GNMF. Tevens is de staatssecretaris, vertegenwoordigd door mr. J. den Haan en ir. G.J. Mensink, beiden werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken, verschenen.

Ter zitting heeft de GNMF de "Reactie Das&Boom op het 'Mitigatieplan Das' van Bureau Waardenburg bv en Staro d.d. 5 maart 2015" en een kaart "Contouren dassenterritoria" van Das&Boom, beide van 27 mei 2015, overgelegd.

Het onderzoek ter zitting in het hoger beroep is op 28 mei 2015 gesloten. Het onderzoek ter zitting in het beroep tegen het besluit van 24 april 2015 is geschorst.

De staatssecretaris heeft het ecologisch advies "Ontwikkelingsvisie Berendonck" van 12 april 2015 (hierna: het ecologisch advies) van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (hierna: RVO.nl) overgelegd.

Voorts heeft de staatssecretaris bij brief van 24 juni 2015, in overleg met G.J. Mensink, als ecooloog werkzaam bij RVO.nl (hierna: de ecooloog), een reactie ingediend op de door de GNMF ter zitting van 28 mei 2015 overgelegde stukken.

De GNMF heeft bij brief van 24 juni 2015 een zienswijze op het besluit van 24 april 2015 ingediend.

De vennootschap heeft bij brief van 25 juni 2015 een reactie ingediend.

Het onderzoek ter zitting in het beroep tegen het besluit van 24 april 2015 is voortgezet op 19 januari 2016. De vennootschap is verschenen, vertegenwoordigd door mr. R. Benhadi en O.M. van den Brink. De GNMF is verschenen, vertegenwoordigd door A.E.M. de Meijer. Tevens is de staatssecretaris, vertegenwoordigd door mr. J.E.W. Tieleman, werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken, en ir. G.J. Mensink, verschenen.

Overwegingen

Inleiding

1. De vennootschap is eigenares en exploitante van recreatiegebied Berendonck (hierna: de Berendonck). Zij wordt geconfronteerd met een dalend aantal bezoekers en minder inkomsten. Om het aantal bezoekers te stabiliseren en meer inkomsten te genereren wil zij in de Berendonck een thermencomplex realiseren, het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck" (hierna: de ingreep). In de Berendonck leven drie dassenfamilies. Een dassenfamilie bestaat uit drie tot vier dieren. Het plangebied ligt in het territorium van een dassenfamilie (hierna: de dassenfamilie). In het territorium liggen een burcht, twee pijpen (gangen) en een bijburcht. Daarom heeft de vennootschap ontheffing aangevraagd voor het verstoren van hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van de das.

Wettelijk kader

2. Ingevolge artikel 11 van de Ffw is het verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Ingevolge artikel 75, derde lid, kan de staatssecretaris ontheffing verlenen van het bepaalde bij of krachtens artikel 11.

Ingevolge het vijfde lid worden vrijstellingen en ontheffingen slechts verleend indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort.

Ingevolge het zesde lid, aanhef en onder c, wordt onverminderd het vijfde lid, voor bij algemene maatregel van bestuur aangewezen beschermde inheemse dier- of plantensoorten vrijstelling of ontheffing slechts verleend wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat met het oog op andere, bij algemene maatregel van bestuur aan te wijzen, belangen.

Ingevolge artikel 2, eerste lid, van het Besluit vrijstelling

beschermde dier- en plantensoorten zijn als beschermde inheemse dier- en plantensoorten als bedoeld in artikel 75, vijfde (lees: zesde) lid, van de wet aangewezen de dier- en plantensoorten, genoemd in bijlage 1 bij dit besluit. De das is genoemd in bijlage 1.

Ingevolge het derde lid, aanhef en onder j, zijn als andere belangen, bedoeld in artikel 75, vijfde (lees: zesde) lid, aanhef en onder c, aangewezen, de uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Voor bedreigde diersoorten waarvoor vaak ontheffing wordt aangevraagd, heeft de Dienst Regelingen van het Ministerie van Economische Zaken (thans: RVO.nl) soortenstandaarden opgesteld. In de inleiding op pagina 4 van de soortenstandaard das van december 2012 (hierna: de soortenstandaard) is toegelicht dat de soortenstandaard de basismaatregelen en kenmerken per soort duidelijk weergeeft, maar dat er geen rechten aan ontleend kunnen worden in concrete situaties.

In paragraaf 1.4 van de soortenstandaard is de habitat van de das beschreven. De grootte van een territorium is afhankelijk van het voedselaanbod en dus van de kwaliteit van het leefgebied. De grootte varieert van 30 tot 150 hectare in optimaal gebied en van 150 tot 600 hectare in marginaal gebied. Het foerageergebied ligt tot ongeveer anderhalf tot twaalf kilometer van de burcht. Er moet voldoende foerageergebied liggen binnen 500 meter tot enkele kilometers. Belangrijke onderdelen van dat gebied zijn die waar het hele jaar voedsel te vinden is, zoals graslanden met gras korter dan 5 centimeter. Alleen dan kan de das voldoende wormen vinden. Ook in bossen en bosjes kan hij het hele jaar voedsel vinden. Er zijn ook onderdelen van het foerageergebied, zoals (maïs)akkers, hoogstamboomgaarden en ruigten, die alleen in een bepaald deel van het jaar geschikt zijn om voedsel in te zoeken.

In paragraaf 2.4 is opgenomen dat wordt beoordeeld in welke mate de functionaliteit van de vaste voortplantings- en/of rust- of verblijfplaats wordt aangetast. De gunstige staat van instandhouding van de landelijke populatie mag niet in gevaar komen. Daarbij is uitgangspunt de lokale (meta)populatie die bestaat uit meerdere dassenfamilies. Voorts wordt beoordeeld of er een andere bevredigende oplossing bestaat voor de locatie, de inrichting op de locatie en de wijze van uitvoering van de werkzaamheden.

Volgens paragraaf 3.4.1 zijn maatregelen die genomen kunnen worden bij verstoring of verlies van essentieel leefgebied (foerageergebied en wissels, dit zijn vaste routes waarlangs de das zich verplaatst):

- het compenseren van verlies van vochtig grasland of bosjes (jaarrond gebruikt foerageergebied) met 120 procent door kwaliteitsverbetering van het leefgebied van de betreffende dassenfamilie, door aanleg van (lijnvormige) beplantingen, (hoogstam)boomgaarden, overhoekjes en dergelijke;
- het compenseren van verlies van akkers, ruigten en dergelijke (niet het hele jaar in gebruik door de das) in oppervlakte met 50 procent in de vorm van primair dassenleefgebied.

Het hoger beroep van de vennootschap

3. De rechtbank heeft onder verwijzing naar paragraaf 1.4 van de soortenstandaard geoordeeld dat het plangebied kenmerken van een primair foerageergebied heeft. Aan dit oordeel heeft zij ten grondslag gelegd dat in het door de vennootschap bij de aanvraag overgelegde rapport "Natuurtoets en activiteitenplan Ontwikkelingsvisie Berendonck" van 17 april 2013 (hierna: de Natuurtoets) van Natuurbalans-Limes Divergens (hierna: Natuurbalans) het plangebied wordt beschreven als jong bos met ondergroei die ruig is van karakter met veel brandnetel. De stelling van Das&Boom, dat de dassenfamilie het plangebied jaarrond als foerageergebied gebruikt, is door de staatssecretaris niet is weersproken. Naar het oordeel van de rechtbank heeft de staatssecretaris in dat licht niet inzichtelijk gemaakt waarom hij compensatie van het plangebied met 50 procent toereikend acht. Dat volgens de Natuurbalans in het plangebied geen grote oude bomen staan, de ondergroei van het bos jaarlijks wordt geklepeld, in de zomer sterk verruigde ondergroei aanwezig is en het bos doorsneden is van wandel-, fiets- en ruiterspaden, maakt volgens de rechtbank niet inzichtelijk waarom het plangebied secundair foerageergebied is en overeenkomstig de soortenstandaard voor 50 procent moet worden gecompenseerd.

Voorts heeft de rechtbank overwogen dat het foerageergebied dat door de ingreep verloren gaat blijkens de Natuurtoets onder meer wordt gecompenseerd door een sloot in oostelijke richting te verplaatsen, waardoor 1,1 hectare grasland (hierna: het grasland) beschikbaar komt. Verder wordt 0,85 hectare bosgebied omgevormd naar grasland met verspreid staande bosjes en bomen. De rechtbank heeft geoordeeld dat de staatssecretaris niet deugdelijk heeft gemotiveerd dat het grasland en het om te vormen bosgebied, die volgens een notitie van Das&Boom van 24 april 2014 reeds deel uitmaken van het foerageergebied van de dassenfamilie, compensatie als bedoeld in de soortenstandaard zijn.

Reeds gezien hetgeen de GNMF heeft aangevoerd met betrekking tot de compensatie van het foerageergebied is de rechtbank van oordeel dat de staatssecretaris niet deugdelijk heeft gemotiveerd dat met de ingreep geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de das.

4. De vennootschap betoogt terecht dat de rechtbank er aan is voorbijgegaan dat op pagina 4 van de soortenstandaard is toegelicht dat in concrete gevallen aan de soortenstandaard geen rechten kunnen worden ontleend. De soortenstandaard laat onverlet dat de door partijen overgelegde rapporten en notities van deskundigen op hun eigen merites moeten worden beoordeeld en in concrete gevallen op grond van een deskundigenoordeel gemotiveerd van de soortenstandaard kan worden afgeweken. Dat niet overeenkomstig de soortenstandaard wordt gecompenseerd, brengt niet reeds met zich dat door de ingreep afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de das.

5. De vennootschap betoogt voorts dat de rechtbank ten onrechte heeft geoordeeld dat de staatssecretaris niet inzichtelijk heeft gemaakt waarom het plangebied secundair foerageergebied is. Daartoe verwijst zij

naar een notitie van Natuurbalans van 9 december 2013 in reactie op een in bezwaar door de GNMF overgelegde notitie van Das&Boom van 12 november 2013. Voorts voert zij aan dat de rechtbank er aan is voorbijgegaan dat door recreatie in het bos relatief veel verstoring van de dassenfamilie plaatsvindt. De rechtbank heeft volgens de vennootschap ook ten onrechte grond gevonden voor het oordeel dat de staatssecretaris niet deugdelijk heeft gemotiveerd dat het grasland en het om te vormen bosgebied compensatie zijn. Zij heeft miskend dat na de ingreep voldoende foerageergebied beschikbaar is en blijft, aldus de vennootschap.

5.1. In de notitie van Natuurbalans van 9 december 2013 is gesteld dat het bos wegens de beperkte leeftijd ervan, het jaarlijks klepelen van de ondergroei en de sterke verruiging van de ondergroei in de zomer, alsmede de hoge mate van verstoring door recreatie, als secundair foerageergebied moet worden aangemerkt.

De GNMF heeft in reactie hierop een notitie van Das&Boom van 24 december 2013 overgelegd. Hierin is betoogd dat het bos een voldoende dikke strooisel-laag heeft en er voldoende bodemleven is om aan de wensen van de das te voldoen. Dat delen van het bos worden geklepeld heeft hier volgens Das&Boom geen invloed op. In het bos is het hele jaar iets voor de das te vinden. De recreatie in het bos heeft niets te maken met de aanwezigheid van voedsel. De drukte heeft er voorts niet toe geleid dat de das geen burchten heeft gegraven in het bos, aldus Das&Boom.

In het besluit van 17 maart 2014 heeft de staatssecretaris zich onder verwijzing naar de notitie van Natuurbalans van 9 december 2013 op het standpunt gesteld dat het bos secundair foerageergebied is.

De GNMF heeft in beroep voornoemde notitie van Das&Boom van 24 april 2014 overgelegd, waarin gemotiveerd is gesteld dat het bos primair foerageergebied is. Volgens deze notitie kunnen dassen door de combinatie van het gevarieerde aanbod loofbomen en de vruchtbare grond in het bos jaarrond voedsel vinden.

5.2. De GNMF heeft het op grond van de notitie van Natuurbalans van 9 december 2013 door de staatssecretaris ingenomen standpunt, dat het bos secundair foerageergebied is, gemotiveerd bestreden. De rechtbank heeft terecht geoordeeld dat onder deze omstandigheden met de verwijzing naar die notitie door de staatssecretaris in het besluit van 17 maart 2014 niet inzichtelijk is gemaakt waarom het bos secundair foerageergebied is. Nu de staatssecretaris niet inzichtelijk heeft gemaakt waarom het bos secundair foerageergebied is, is evenmin inzichtelijk dat met de in het besluit van 17 maart 2014 gehandhaafde compenserende maatregelen en de daaruit voortvloeiende aan de ontheffing verbonden voorschriften, het plangebied op hetzelfde niveau blijft als voor de ingreep en geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de das. De rechtbank heeft het besluit van 17 maart 2014 reeds hierom terecht vernietigd.

Het betoog faalt.

6. Het hoger beroep is ongegrond. De aangevallen uitspraak wordt, met verbetering van de gronden waarop deze rust, bevestigd. Doende hetgeen de rechtbank zou behoren te doen, zal de Afdeling, met inachtneming van hetgeen in het hoger beroep is overwogen, het van

rechtswege ontstane beroep tegen het besluit van 24 april 2015 beoordelen.

Het beroep van rechtswege van de GNMF tegen besluit van 24 april 2015

7. Naar aanleiding van de vernietiging door de rechtbank van het besluit van 17 maart 2014 heeft de vennootschap door Bureau Waardenburg de "Second opinion dassenonderzoek de Berendonck" (hierna: de second opinion) laten opstellen. Voorts hebben Bureau Waardenburg en Staro een nieuw mitigatieplan (hierna: het mitigatieplan) opgesteld. De second opinion en het mitigatieplan, beide van 5 maart 2015, alsmede de eerder uitgevoerde onderzoeken, zijn beoordeeld door de ecooloog, die tevens een bezoek heeft gebracht aan het plangebied.

7.1. De ecooloog heeft zijn bevindingen neergelegd in het ecologisch advies. De ecooloog schat het foerageergebied van de dassenfamilie op 40 hectare. Hij volgt de in de second opinion gegeven kwalificatie van het plangebied als primair foerageergebied. Op dit moment is er kwalitatief en kwantitatief voldoende aanbod van voedsel en voldoende mogelijkheid tot uitwisseling met naastgelegen families. De ingreep beslaat tien procent van het foerageergebied van de dassenfamilie. Dat kan leiden tot het verdwijnen van één van de familieleden. Dit hoeft niet direct tot gevolg te hebben dat de gunstige staat van instandhouding in gevaar komt. Wel bestaat volgens de ecooloog het risico dat door de verzwakking van de dassenfamilie in combinatie met de druk op de dassenfamilie in Dukenburg de kwaliteit van de populatie afneemt. Maar ook daarmee is volgens hem niet zeker dat de gunstige staat van instandhouding in gevaar is. Daarvoor zijn onvoldoende gegevens beschikbaar. De dassenpopulatie in Nederland kent een positieve trend. In paragraaf 2.1 (lees: 2.2) van de second opinion is voorts gesteld dat het verlies van één das niet zal optreden als compenserende maatregelen worden genomen.

De ingreep wordt gecompenseerd door het grasland, dat nu voor mud-runs wordt gebruikt, te herstellen. Verder wordt twee kilometer aan paden van 5 meter breed uit gebruik genomen en weer geschikt gemaakt als leefgebied. Door deze hectares optimaal in te richten (met voedselrijk grasland, vruchtdragende struiken en door aanplant van vruchtbomen) en gericht beheer toe te passen, zal deze compensatie volgens de ecooloog een goede bijdrage leveren aan de draagkracht van het foerageergebied. Wanneer de opgeheven paden worden ingeplant met vruchtdragende struiken, zijn parallelle lijnvormige buffers aanwezig, die tevens kunnen dienen als voedselbron. Bovendien wordt hierdoor sluipgebruik van de niet meer in recreatiegebruik zijnde paden voorkomen. Om het plangebied op het zelfde niveau te brengen als voor de ingreep zijn daarnaast aanvullende maatregelen noodzakelijk. Het planten van fruitbomen op meerdere plekken in het gebied, het in delen van het gebied laten ontwikkelen van enige ondergroei en van grasland dragen bij aan het vergroten van het voedselaanbod.

Voorts moet in de avonduren geen verstoring plaatsvinden die het foerageren te veel belemmert. Het terrein tussen de thermen en de A73 zou na zonsondergang niet toegankelijk mogen zijn.

Door de toegangsweg dichter bij het water te leggen wordt de afstand naar de burcht en pijpen groter en nemen aanrijdingskansen af.

Samen met het nemen van snelheid remmende maatregelen leidt dit tot een redelijke aanname dat geen verkeersslachtoffers vallen.

De soortenstandaard geeft handreikingen. De genoemde percentages zijn geen harde formules. Na het treffen van de genoemde maatregelen kan er volgens de ecoloog vanuit worden gegaan dat er voldoende foerageergebied voor de dassenfamilie aanwezig zal blijven. Er zal enkele jaren een dip zijn, omdat struiken en grasvegetatie zich moeten ontwikkelen en de bodem moet herstellen. Deze dip is tijdelijk en acceptabel. Het is raadzaam om een monitoring op te leggen. Als blijkt dat de burcht zijn functionaliteit dreigt te verliezen, kunnen eventueel aanvullende maatregelen worden opgelegd.

7.2. In het besluit van 24 april 2015 concludeert de staatssecretaris, met in achtneming van het ecologisch advies, dat de gunstige staat van instandhouding van de das niet in gevaar komt, mits gewerkt wordt volgens een aantal voorschriften. Naast het voorschrift dat de maatregelen moeten worden uitgevoerd zoals beschreven in hoofdstuk 3 van het mitigatieplan, zijn aanvullende voorschriften aan de ontheffing verbonden:

- De toegangsweg naar het thermencomplex moet zo dicht mogelijk bij de oever van de recreatieplas aangelegd worden;
- Maatregelen die moeten voorkomen dat dassen worden aangereden, mogen niet leiden tot het onbereikbaar worden van huidige foerageergebieden;
- Het voorgestelde nieuwe fietspad moet op voldoende afstand van de burcht en de pijpen worden aangelegd. Het deel dat tussen de burchten, pijpen en de recreatieplas loopt moet samenvallen met de toegangsweg;
- Het pad dat vanuit de tunnel onder de A27 loopt, moet met een zo kort mogelijke route naar de toegangsweg lopen;
- Het grasland waar de mud-runs plaatsvinden moet ingericht worden als foerageergebied. De fruitbomen moeten op voldoende droge ondergrond worden geplant, onder voldoende lichte omstandigheden. Indien nodig moeten maatregelen worden genomen die de bodem verbeteren;
- Het hek tussen de grasstrook langs de A73 en de burcht en pijpen moet voorzien worden van openingen voor dassen;
- De burchten moeten gedurende vijf jaar jaarlijks gemonitord worden. De resultaten hiervan moeten jaarlijks worden verwerkt in een rapportage, die eind december naar RVO.nl moet worden gestuurd. De eerste rapportage moet voorafgaand aan de werkzaamheden worden opgestuurd;
- Indien blijkt dat de maatregelen niet functioneren, moeten aanvullende maatregelen getroffen worden, die opnieuw gemonitord zullen worden;
- De werkzaamheden en genoemde voorschriften moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de das.

7.3. De GNMF heeft een reactie van Das&Boom van 27 mei 2015 op het mitigatieplan en een reactie van Das&Boom van 23 juni 2015 op het ecologisch advies overgelegd. In deze reacties is het volgende gesteld.

De in de soortenstandaard opgenomen maatregelen en percentages zijn niet voor niets geschreven. Er kunnen andere maatregelen worden genomen. Die maatregelen moeten dan wel in verhouding staan tot de in de soortenstandaard opgenomen maatregelen.

Wanneer de burcht door het beperkte territorium nu al onder druk staat, kan de ingreep ook leiden tot het verdwijnen van de gehele dassenfamilie. Niet duidelijk is, waarop is gebaseerd dat de ingreep kan leiden tot het verlies van één das. Dit risico mag niet worden genomen. Als de afname al te berekenen is, moet worden uitgegaan van een territorium van maximaal 40 hectare.

Voorts is het in de afgelopen jaren beleid geweest om voor het doorzicht in het kader van sociale veiligheid de ondergroei en struiken te klepelen. Onder die omstandigheden is het planten van struiken en bomen geen compensatiemaatregel. De aanleg van 500 meter struiken langs de bosrand is een zeer magere maatregel. Er is geen inrichtings- of beheersplan waarin het planten van struiken is terug te vinden, met daarbij een beoordeling hoe voortaan met de sociale veiligheid en het recreatief gebruik wordt omgegaan.

Het staken van mud-runs en herstellen van het grasland is geen compensatie. Het leggen van een MTB- en ruiterroute in het grasland doet foerageergebied verloren gaan. Het aanleggen van een boomgaard zet meer zoden aan de dijk dan het plaatsen van 15 tot 20 fruitbomen op het grasland. De das heeft eerst over vijf jaar baat bij deze maatregel. Het uit gebruik nemen van paden die elders in het gebied weer worden aangelegd is evenmin compensatie.

Er is geen concreet inrichtingsplan voor de bebouwing en wegen, noch voor de compenserende maatregelen. Derhalve kan niet worden beoordeeld of de voorgestelde maatregelen voldoen.

Het niet-toegankelijk zijn van het terrein na zonsondergang is in de praktijk niet haalbaar.

Onduidelijk is hoe de tijdelijke dip in de populatie zich verhoudt tot de voorgeschreven monitor- en rapportageplicht, wanneer aanvullende maatregelen worden getroffen als de dip acceptabel wordt geacht en welke maatregelen dat zijn.

Betwijfeld wordt of drie verkeersdrempels voldoende zijn en of deze hoog genoeg zijn om functioneel te zijn. Voorts heeft het plaatsen van borden alleen zin als gehandhaafd wordt.

8. De GNMF betoogt dat de ingreep desastreuze effecten heeft op de gunstige staat van instandhouding van de das. Er is geen ruimte om het verlies van primair foerageergebied met 120 procent te compenseren. Daartoe verwijst de GNMF naar de door haar ter zitting op 28 mei 2015 overgelegde reactie op het mitigatieplan en de kaart "Contouren dassenterritoria" alsmede haar pleitaantekeningen. Voorts verwijst zij naar de door A.E.M. de Meijer opgestelde "Notitie betreffende ontheffing Ffw voor het project Ontwikkelingsvisie Berendonck" van 23 maart 2015 en de reactie van Das&Boom van 23 juni 2015 op het ecologisch advies.

De GNMF heeft voor de volledigheid haar bezwaarschrift van 23 oktober 2013 en de daarbij behorende gronden van 13 november 2013, de notitie van Das&Boom van 12 november 2013, de reactie van Das&Boom van 24 december 2013, een reactie van Berendonck Zoogdierverseniging van 10 januari 2014, de notitie van Das&Boom van 24 april 2014 en haar beroepschrift van 28 april 2014 overgelegd.

Ter zitting heeft de GNMF nog aangevoerd dat blijkens de kaart die

de vennootschap bij haar brief van 25 juni 2015 heeft overgelegd, de toegangsweg een rechte weg wordt, waardoor verkeersslachtoffers onder de dassenfamilie zullen vallen.

8.1. De Afdeling stelt voorop dat in dit beroep het besluit van 24 april 2015 ter toetsing voorligt. Ter voorbereiding van dit besluit heeft de ecooloog de second opinion, het mitigatieplan en de eerder overgelegde rapporten en notities opnieuw beoordeeld. Voorts heeft hij het plangebied bezocht. In het licht hiervan leidt de enkele verwijzing door de GNMF naar de door haar tegen de besluiten van 12 september 2013 en 17 maart 2014 in bezwaar en beroep ingediende gronden en de daarbij overgelegde stukken niet tot het oordeel dat het besluit van 24 april 2015 moet worden vernietigd, nu niet nader is onderbouwd dat en waarom de staatssecretaris op grond van het ecologisch advies niet tot dat besluit heeft kunnen komen. Voor zover ter zitting van 19 januari 2016 een nadere onderbouwing is gegeven kan deze wegens strijd met de goede procesorde niet bij de beoordeling worden betrokken.

De gunstige staat van instandhouding

8.2. Uit rechtsoverweging 4 van deze uitspraak volgt dat de in de soortenstandaard genoemde maatregelen en percentages geen vereisten zijn. Dat niet overeenkomstig de soortenstandaard wordt gecompenseerd, brengt derhalve niet reeds met zich dat het besluit van 24 april 2015 moet worden vernietigd.

8.3. De door de gemachtigde van de GNMF opgestelde notitie van 23 maart 2015 en de reactie van Das&Boom van 23 juni 2015 bieden voorts geen grond voor het oordeel dat de staatssecretaris op grond van het ecologisch advies in het besluit van 24 april 2015 ten onrechte heeft geconcludeerd dat geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de das, zeker niet als wordt voldaan aan de daarin genoemde maatregelen.

8.3.1. Daarbij is allereerst van belang dat, voor zover in de notitie van de GNMF van 23 maart 2015 een ecologisch inhoudelijke reactie is gegeven op de second opinion en het mitigatieplan, hierop door Bureau Waardenburg bv is gereageerd bij notitie van 7 april 2015. De ecooloog heeft dit bij het opstellen van het ecologisch advies betrokken. Onder deze omstandigheden leidt de enkele verwijzing door de GNMF naar haar eigen notitie van 23 maart 2015 niet tot het oordeel dat het ecologisch advies het besluit van 24 april 2015 niet kan dragen.

8.3.2. Voorts heeft de ecooloog onder verwijzing naar de second opinion deugdelijk gemotiveerd dat, zelfs indien geen compenserende maatregelen worden genomen, in het slechtste geval één das verloren gaat. In het ecologisch advies is gesteld en door de GNMF is niet bestreden dat het territorium van de dassenfamilie moet worden geschat op 40 hectare, in dit gebied zowel kwalitatief als kwantitatief voldoende voedsel aanwezig is en de mogelijkheid tot uitwisseling bestaat met naastgelegen dassenfamilies. Met gebruikmaking van de op pagina 11 van de second opinion gehanteerde

berekening en uitgaande van een familie grootte van vier dassen, een verlies van tien procent van het foerageergebied en een evenredig verband tussen de afname in foerageergebied en het aantal dassen, resteert na de ingreep een foerageergebied van 36 hectare voor in het slechtste geval drie dassen. De ecooloog heeft zich terecht op het standpunt gesteld dat het verlies van één das geen afbreuk doet aan de gunstige staat van instandhouding van de das. Daarbij neemt de Afdeling in aanmerking dat op pagina 12 van de second opinion is gesteld en door de GNMF niet is bestreden dat de dassenpopulatie in de afgelopen jaren een sterke groei vertoont en de dichtheid is toegenomen.

In voornoemde notitie van 7 april 2015 van Bureau Waardenburg is voorts gesteld dat cumulatieve effecten van meerdere projecten in dezelfde regio van invloed kunnen zijn op de instandhouding van de soort als deze kwetsbaar is. Bureau Waardenburg is blijkens deze notitie betrokken bij het project 'Skeave Huese' tussen de Wezenhof en de A73 en bij het realiseren van een crematorium in Dukenburg. Uitgangspunt bij deze projecten is dat bestaand foerageergebied kwalitatief verbeterd zal worden en de draagkracht van het leefgebied van de betreffende dassenfamilies niet zal afnemen. De ecooloog heeft dit bij het opstellen van het ecologisch advies betrokken. De GNMF heeft geen stukken overgelegd op grond waarvan aannemelijk is dat ondanks de compenserende maatregelen die in het kader van de ingreep worden genomen, de ingreep in combinatie met de andere projecten in de regio maakt dat de druk op de dassenfamilie zodanig toeneemt dat afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de das.

8.3.3. In het ecologisch advies is voorts deugdelijk gemotiveerd dat door het staken van mud-runs op het grasland en het uit gebruik nemen van paden de kwaliteit van het foerageergebied van de dassenfamilie verbetert en het voedselaanbod toeneemt. Daarbij is van belang dat uit het ecologisch advies blijkt dat niet wordt volstaan met het staken van mud-runs en het uit gebruik nemen van paden, maar dat door aanplant van vruchtdragende struiken en vruchtbomen en gericht beheer, zoals is opgenomen in paragraaf 3.1.1 en 3.1.2 van het mitigatieplan, het vrijgekomen gebied in kwaliteit verbetert. De GNMF heeft niet onderbouwd dat foerageergebied dat door het aanleggen van nieuwe paden elders in het plangebied verloren gaat, niet door de kwaliteitsverbetering van het foerageergebied wordt ondervangen. Dat het grasland op een eerder moment is omgevormd tot mud-run terrein en ongeschikt is gemaakt als foerageergebied en ondergroei en struiken eerder zijn geklept, doet er niet aan af dat de in het besluit van 24 april 2015 opgenomen maatregelen en de in dit verband aan de ontheffing verbonden voorschriften de actuele kwaliteit van het foerageergebied verbeteren.

8.3.4. In het ecologisch advies is voorts gesteld dat door het inplanten van de uit gebruik genomen paden sluipgebruik door recreanten wordt voorkomen. Indien, zoals de GNMF ter zitting heeft aangevoerd, sluipgebruik zich ondanks deze maatregel zal voordoen, moet hiertegen handhavend worden opgetreden.

Voorts is in paragraaf 3.3 van het mitigatieplan opgenomen dat langs de toegangsweg beperkte oriëntatieverlichting wordt geplaatst, die niet

schijnt op de burcht of pijpen. Na sluitingstijd rond 24 uur gaat alle verlichting uit. Aannemelijk is dat door het gebruik van oriëntatieverlichting de toegang tot het terrein tussen de thermen en de A73 dusdanig wordt beperkt dat foeragerende dassen na zonsondergang niet te veel worden belemmerd. Derhalve kan in het midden blijven of het na zonsondergang niet-toegankelijk maken van dat terrein een maatregel is die uitvoerbaar is.

8.3.5. In paragraaf 3.5 van het mitigatieplan is voorts opgenomen dat maatregelen worden genomen om een maximale snelheid van 30 kilometer per uur af te dwingen. Er worden drie paarsgewijze drempels (met daartussen een maximale afstand van 25 meter) aangelegd ter hoogte van de burcht en een belangrijke wissel. Aan het begin van de toegangsweg wordt een slagboom geplaatst en er worden enkele scherpe bochten aangelegd. Voorts worden er borden geplaatst behorende bij een 30 kilometerzone, alsmede borden met een afbeelding van een das met de tekst "Pas op: overstekende dassen".

De GNMf heeft niet met stukken onderbouwd dat en waarom de in het mitigatieplan opgenomen verkeersmaatregelen, waaronder het instellen van een 30 kilometerzone, onvoldoende zijn om verkeersslachtoffers te voorkomen. De vraag of tegen overtreding van de maximumsnelheid handhavend wordt opgetreden, valt buiten de omvang van dit geding. Indien de maximumsnelheid niet wordt gehandhaafd, moet dit aan de orde worden gesteld in een procedure over handhaving van het in dit verband aan de ontheffing verbonden voorschrift.

De eerst ter zitting van 19 januari 2016 door de GNMf aangevoerde stelling dat, in weerwil paragraaf 3.5 van het mitigatieplan, door de aanleg van een rechte toegangsweg verkeersslachtoffers onder de dassenfamilie zullen vallen, had de GNMf uit een oogpunt van een zorgvuldig en doelmatig gebruik van rechtsmiddelen, eerder in deze procedure naar voren kunnen en moeten brengen. Nu zij dit heeft nagelaten, moet deze beroepsgrond buiten beschouwing blijven.

8.3.6. Ten slotte is aan de ontheffing het voorschrift verbonden dat alle maatregelen moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de das. Deze deskundige moet voorts in het kader van de aan de ontheffing verbonden monitor- en rapportageplicht beoordelen of de getroffen maatregelen voldoen en of, indien nodig, aanvullende maatregelen moeten worden getroffen, die opnieuw moeten worden gemonitord. Onder deze omstandigheden bestaat geen grond voor het oordeel dat de ecooloog zich ten onrechte op het standpunt heeft gesteld dat, ondanks de tijdelijke dip in de populatie, de gunstige staat van instandhouding niet in gevaar komt.

8.3.7. Het betoog faalt.

Een andere bevredigende oplossing

9. De vennootschap heeft de "Notitie locatiekeuze Thermen Berendonck" van 4 maart 2015 overgelegd. Hierin is de noodzaak van en de strategie achter de ingreep toegelicht. Voorts is de afweging van de

verschillende mogelijkheden binnen de ontwikkelingsvisie toegelicht en is de locatiekeuze onderbouwd.

In haar notitie van 23 maart 2015 heeft de GNMF hierop gereageerd.

9.1. In het besluit van 24 april 2015 heeft de staatssecretaris zich op het standpunt gesteld dat de vraag of geen andere bevredigende oplossing bestaat, moet worden afgezet tegen het doel van de ingreep. Dat doel is het verwezenlijken van een thermencomplex met bijbehorende voorzieningen om het dalende aantal bezoekers van de Berendonck te keren. Daarbij is het onderzoeken van alternatieve locaties buiten de Berendonck niet relevant. De keuze voor de locatie aan de recreatieplas in de Berendonck voldoet aan het eisenpakket voor het verwezenlijken van een succesvol thermencomplex. Samengevat moet het thermencomplex liggen in een rustige omgeving, waar natuurlijke rust, ruimte en de beleving daarvan centraal staan. De aanwezigheid van een recreatieplas waarin gezwommen kan worden is noodzakelijk. De locatie moet goed bereikbaar zijn en er moet voldoende privacy zijn. Daarbij heeft de staatssecretaris opgemerkt dat de door de GNMF voorgestelde alternatieve locaties binnen de Berendonck eveneens vallen binnen primair leefgebied van de das. De alternatieve locaties hebben vergelijkbare negatieve effecten op de das als de door de vennootschap gekozen locatie. Voorts zijn de alternatieve locaties niet direct aan het water gelegen en bevinden deze locaties zich in het intensief gebruikte deel van de Berendonck. Dit is geen rustige omgeving. Het verplaatsen van het thermencomplex richting de recreatieplas is geen optie. Hierdoor gaan bestaande recreatiestranden verloren.

9.2. De GNMF betoogt dat de staatssecretaris de belangen niet goed heeft afgewogen. Een thermencomplex zou moeiteloos in een ander recreatiegebied van de vennootschap gevestigd kunnen worden, waar veel minder conflicterende belangen zijn. Dit draagt volgens de GNMF evengoed bij aan een gezondere financiële basis van de vennootschap.

9.2.1. Gezien het doel van de ingreep heeft de staatssecretaris zich terecht op het standpunt gesteld dat een onderzoek naar alternatieve locaties buiten de Berendonck niet relevant is. De staatssecretaris heeft zich voorts, gegeven de in het besluit van 24 april 2015 neergelegde motivering, in redelijkheid op het standpunt kunnen stellen dat een andere locatie binnen de Berendonck geen bevredigende oplossing biedt.

De stelling in de notitie van de GNMF van 23 maart 2015 dat alternatieve locaties onvoldoende zijn onderzocht biedt geen grond voor het oordeel dat de door de staatssecretaris verrichte belangenafweging onredelijk is, nu de door de GNMF voorgestelde locaties eveneens vallen binnen primair foerageergebied van de dassenfamilie.

9.2.2. Het betoog faalt.

10. Het beroep is ongegrond.

11. Voor een proceskostenveroordeling bestaat geen aanleiding.

Beslissing

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State:

- I. bevestigt de aangevallen uitspraak;
- II. verklaart het beroep van de vereniging Vereniging Gelderse Natuur en Milieufederatie tegen het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 24 april 2015, kenmerk 492-9498, ongegrond.

Aldus vastgesteld door mr. M. Vlasblom, voorzitter, en mr. E. Steendijk en mr. J.J. van Eck, leden, in tegenwoordigheid van mr. M.J.C. Beerse, griffier.

w.g. Vlasblom
voorzitter

w.g. Beerse
griffier

Uitgesproken in het openbaar op 10 februari 2016

382.

Verzonden: 10 februari 2016

uitspraak

RECHTBANK GELDERLAND

Zittingsplaats Arnhem

Bestuursrecht

zaaknummer: AWB 14/2924

uitspraak van de meervoudige kamer van 04 DEC. 2014

in de zaak tussen

Stichting Gelderse Natuur- en Milieu Federatie, te Arnhem, eiseres,

en

de staatssecretaris van Economische Zaken te Zwolle, verweerder.

Als derde-partij heeft aan het geding deelgenomen: **RGV Bad- en Zweminrichtingen B.V.** (hierna: RGV), te Arnhem.

Procesverloop

Bij besluit van 12 september 2013 (het primaire besluit) heeft verweerder aan RGV voor het tijdvak van 1 november 2013 tot en met 1 november 2018 onder voorwaarden ontheffing verleend van de verbodsbepalingen genoemd in artikel 11 van de Flora- en faunawet (hierna: Ffw) voor zover dit betreft het beschadigen, wegnemen of verstoren van voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van de das (meles meles).

Bij besluit van 17 maart 2014 (het bestreden besluit) heeft verweerder het bezwaar van eiseres ongegrond verklaard.

Eiseres heeft tegen het bestreden besluit beroep ingesteld.

Verweerder heeft een verweerschrift ingediend.

Het onderzoek ter zitting heeft plaatsgevonden op 14 oktober 2014. Eiseres heeft zich laten vertegenwoordigen door de heer A. de Meijer, vergezeld door de heer M.P.H.M. Moonen en de heer J. Dirkmaat, beiden werkzaam voor Stichting Das & Boom (hierna: Das & Boom). Verweerder heeft zich laten vertegenwoordigen door mevrouw J. den Haan. RGV heeft zich laten vertegenwoordigen door de heer A.A.A. van der Linden, operationeel manager bij RGV, en mr. R. Benhadi, advocaat te Nijmegen.

Overwegingen

1. De rechtbank is van oordeel dat uit het beroepschrift genoegzaam blijkt dat bedoeld is beroep in te stellen tegen het bestreden besluit, anders dan RGV heeft betoogd.

2. De rechtbank gaat uit van de volgende feiten. RGV heeft verweerder op 25 april 2013 verzocht om een ontheffing van de in artikel 11 van de Ffw neergelegde verbodsbepalingen ten behoeve van de realisatie van het project 'ontwikkelingsvisie Berendonck'. Bij de aanvraag is een Natuurtoets en Activiteitenplan gevoegd, welke op 17 april 2013 is opgesteld door Natuurbalans – Limes Divergens B.V. (hierna: Natuurbalans). Het project ziet op de aanleg van een thermencomplex met een parkeerplaats, omgeven door een aarden wal, alsmede een toegangsweg. Vanwege de aanleg van het complex op een plek waar zich nu een aantal fiets- en wandelpaden bevinden wordt verder een nieuw fiets- en wandelpad aangelegd direct ten westen van de autosnelweg A73.

De Berendonck vormt een dassenleefgebied, waarbinnen zich drie actieve burchten bevinden. De realisatie van het project zal volgens paragraaf 4.2.2 van het rapport van Natuurbalans tot gevolg hebben dat schade wordt toegebracht aan een vluchtpijp van een dassenburcht, dat mogelijk één van de aanwezige burchten wordt verstoord door werkzaamheden aan de toegangsweg en dat foerageergebied van de das verloren gaat (ongeveer 3,7 ha). Het gebruik van de toegangsweg leidt tot een verhoogde kans op verkeersslachtoffers onder de dassen en de verlichting van de toegangsweg leidt zonder gerichte maatregel tot verstoring van een burcht. Daarnaast kan de toegenomen recreatieve druk leiden tot versturende effecten. In het rapport van Natuurbalans wordt een aantal mitigerende en compenserende maatregelen beschreven om de eerdergenoemde knelpunten weg te nemen.

Op 6 augustus 2013 heeft Natuurbalans op verzoek van verweerder aanvullende informatie verstrekt met betrekking tot de ruimtelijke ingreep.

Op 5 september 2013 heeft de Dienst Landelijk Gebied van het Ministerie van Economische Zaken (hierna: DLG) een ecologisch advies uitgebracht, waarin deze dienst geen belemmeringen voorziet om het project uit te voeren met inachtneming van de in de Natuurtoets en Activiteitenplan beschreven voorwaarden.

3. Verweerder heeft aan het primaire besluit samengevat ten grondslag gelegd dat door de werkzaamheden het in artikel 11 van de Ffw neergelegde verbod wordt overtreden, zodat een ontheffing is vereist. De das blijft echter wel in de omgeving aanwezig en de gunstige staat van instandhouding van de das komt niet in gevaar, mits gewerkt wordt conform de door RGV voorgestelde maatregelen. Aan de ontheffing ligt het belang van de uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting en ontwikkeling ten grondslag. RGV heeft voldoende aangetoond dat geen andere bevredigende oplossing voorhanden is.

Eiseres heeft tegen het bestreden besluit bezwaar gemaakt en heeft in de bezwaarfase een reactie van Das & Boom van 12 november 2013 overgelegd op het rapport van Natuurbalans van 17 april 2013. Natuurbalans en Das & Boom hebben bij brieven van respectievelijk 9 december 2013 en 24 december 2013 op elkaars bevindingen gereageerd. Vervolgens heeft verweerder het bestreden besluit genomen.

4. Eiseres kan zich niet verenigen met het bestreden besluit. Op hetgeen zij in dit verband heeft aangevoerd zal in het navolgende worden ingegaan.

5. De rechtbank overweegt als volgt.

6. Ingevolge artikel 11 van de Ffw is het verboden nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Ingevolge artikel 75, derde lid, van de Ffw kan de minister, voor zover niet overeenkomstig artikel 68 van deze wet door gedeputeerde staten ontheffing is of kan worden verleend, ontheffing verlenen - voor zover van belang - van het bepaalde bij of krachtens artikel 11.

Ingevolge artikel 75, vijfde lid, van de Ffw worden vrijstellingen en ontheffingen, tenzij uitvoering van internationale verplichtingen of bindende besluiten van organen van de Europese Unie of andere volkenrechtelijke organisaties noodzaakt tot het verlenen van vrijstelling of ontheffing om andere redenen, slechts verleend indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort.

Ingevolge artikel 75, zesde lid, aanhef en onder c, van de Ffw, voor zover hier van belang, worden, onverminderd het vijfde lid, voor bij algemene maatregel van bestuur aangewezen beschermde inheemse dier- of plantensoorten vrijstelling of ontheffing slechts verleend wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat met het oog op andere, bij algemene maatregel van bestuur aan te wijzen, belangen.

Ingevolge artikel 2, eerste lid, van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten (hierna: het Vrijstellingsbesluit) zijn als beschermde inheemse dier- en plantensoorten als bedoeld in artikel 75, vijfde (lees: zesde) lid, van de wet aangewezen de dier- en plantensoorten, genoemd in Bijlage 1 bij dit besluit.

Ingevolge artikel 2, derde lid, aanhef en onder j, van het Vrijstellingsbesluit zijn als andere belangen als bedoeld in artikel 75, vijfde (lees: zesde) lid, aanhef en onder c, van de Ffw aangewezen de uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Ingevolge Bijlage 1 als bedoeld in artikel 2, eerste lid, van het Vrijstellingsbesluit is de das aangewezen als beschermde inheemse diersoort.

7. De rechtbank stelt vast, hetgeen gelet op het verhandelde ter zitting niet langer in geschil is, dat het project ziet op werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling als bedoeld in artikel 2, derde lid, aanhef en onder j, van het Vrijstellingsbesluit en dat daarmee een wettelijk belang aan de ontheffing ten grondslag ligt.

8. Vervolgens overweegt de rechtbank dat volgens vaste jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: de Afdeling) bij de beoordeling van de vraag of een ontheffing in de zin van artikel 75 van de Ffw kan worden verleend, een dwingend en beperkt toetsingskader wordt gehanteerd. De ontheffing kan slechts worden verleend indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de betrokken soort. Voor de soorten genoemd in bijlage 1 bij het Vrijstellingsbesluit geldt als aanvullende voorwaarde dat ontheffing slechts kan worden verleend indien geen andere

bevredigende oplossing bestaat met het oog op de in artikel 75 van de Ffw en in het krachtens die bepaling vastgestelde Vrijstellingsbesluit nader aangeduide belangen (zie onder meer de uitspraak van de Afdeling van 13 mei 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BI3701).

9. De rechtbank stelt vast dat Natuurbalans en DLG de ingreep hebben beoordeeld aan de hand van de door het Ministerie van Economische Zaken uitgegeven Soortenstandaard Das.

Volgens de inleiding van de Soortenstandaard Das zijn voor de bedreigde plant- en diersoorten waarvoor vaak een ontheffing wordt aangevraagd soortenstandaarden opgesteld. Deze soortenstandaarden bevatten een aantal kenmerkende ecologische aspecten van de betrokken soort, en een set basis- of standaardmaatregelen die een initiatiefnemer die een ruimtelijke ingreep overweegt waarbij een beschermde soort is betrokken, kan of moet nemen. Bij deze maatregelen staat grotendeels vast dat ze effectief zijn, maar waar dit nog niet onomwonden is vastgesteld, wordt dit vermeld. Afwijkingen van die basisset maatregelen zijn alleen mogelijk als de lokale situatie of populatie dat vereist.

10. Eiseres heeft betoogd dat verweerder onvoldoende onderzoek heeft verricht naar de vraag of er een andere bevredigende oplossing mogelijk is. Aangezien RGV eigenares is van diverse recreatiegebieden in Gelderland, zou een nieuw thermencomplex ook in een ander gebied gevestigd kunnen worden. Specifiek voor de Berendonck zou volgens eiseres aan realisatie aan de noord- of oostzijde van de recreatieplas kunnen worden gedacht. Dit is dichterbij bestaande voorzieningen en er treedt geen of minder schade voor de das op.

11. Verweerder heeft zich in het bestreden besluit, onder verwijzing naar de door Natuurbalans aangeleverde aanvullende informatie van 6 augustus 2013, op het standpunt gesteld dat voldoende is aangetoond dat geen andere bevredigende oplossing voorhanden is. Verweerder is van mening dat om het dalende bezoekersaantal te keren, het wenselijk is nieuwe (bezoekers-) trekkers toe te voegen die aansluiten bij de recreatieve functie van de Berendonck. De omgeving van de Berendonck leent zich door haar rustgevende en besloten sfeer in een groene omgeving goed voor een thermencomplex. Combinaties en arrangementen met andere voorzieningen op het recreatiegebied en in de omgeving kunnen het totale aanbodpakket versterken. Een vestiging tussen de rijksweg en de plas is het best passend binnen het gebied, omdat daardoor andere functies van het plangebied niet wezenlijk worden beïnvloed. Een thermencomplex wordt op de Berendonck gezocht op enige afstand van de recreatiestranden met zicht op de recreatieplas. De gekozen locatie op de Berendonck sluit aan op het intensief gebruikte deel van het recreatiegebied. Daarmee blijft het extensief gebruikte deel van het recreatiegebied in stand. Verder wijst verweerder er op dat wellness een rustige vorm van recreatie is met nauwelijks uitstralingseffecten naar de omgeving. Verweerder is van oordeel dat het project een locatiespecifiek karakter heeft en dat de omgevingskwaliteiten van deze specifieke locatie van belang zijn voor dit project. De alternatieven die eiseres noemt liggen niet op de Berendonck en kunnen reeds daarom niet als alternatief voor het project worden aangemerkt. Voorts zijn de alternatieven onvoldoende uitgewerkt volgens verweerder, zodat eiseres niet heeft aangetoond dat er een bevredigend alternatief is.

12. Volgens paragraaf 3.5 van de Soortenstandaard Das is een andere, bevredigende oplossing een alternatief resultaat voor het bereiken van hetzelfde of bijna hetzelfde doel als beoogd wordt met de ingreep, maar dat geen of een duidelijk minder negatief effect heeft op de das. Om een ontheffing te krijgen, moet er sprake zijn van de voor de das meest

bevredigende oplossing om het doel van de werkzaamheden (bijna) te bereiken. Er moet onderbouwd worden dat er voor de das geen beter uitpakkende oplossingen zijn dan de gekozen oplossing. Dit betekent dat er voor het realiseren van het doel van de werkzaamheden:

- geen andere locatie beschikbaar is, en
- er geen betere inrichting van het gebied of object na afloop van de werkzaamheden mogelijk is, en
- er geen andere periode is om de werkzaamheden uit te voeren, en
- er geen andere werkmethode mogelijk is die minder of geen negatieve effecten op de das heeft.

Vooropgesteld moet worden dat bij beantwoording van de vraag of er een andere bevredigende oplossing bestaat als bedoeld in artikel 75, zesde lid, van de Ffw, verweerder beoordelingsvrijheid heeft. De rechtbank is evenwel van oordeel dat verweerder onvoldoende heeft onderbouwd dat er geen andere bevredigende oplossing bestaat als bedoeld in dat artikel. De rechtbank overweegt daartoe dat verweerder niet inzichtelijk heeft gemaakt dat is onderzocht of een thermencomplex de enige bevredigende oplossing is om het dalende bezoekersaantal op de Berendonck te kunnen keren. Verweerder heeft verder evenmin inzichtelijk gemaakt dat het thermencomplex niet op een andere plek in het recreatiegebied de Berendonck gerealiseerd kan worden. De rechtbank acht hierbij van belang dat volgens paragraaf 3.5 van de Soortenstandaard Das sprake moet zijn van de voor de das meest bevredigende oplossing om het doel van de werkzaamheden (bijna) te bereiken. In het bestreden besluit is uiteengezet waarom het projectgebied het meest geschikt is voor de realisatie van een thermencomplex, maar is niet gemotiveerd waarom de gekozen plek voor de das de meest bevredigende oplossing is.

De uitspraak van de Afdeling van 4 april 2012 (ECLI:NL:RVS:2012:BW0783), waarnaar namens RGV ter zitting is verwezen, leidt de rechtbank niet tot een ander oordeel, waarbij wordt opgemerkt dat in die zaak door verweerder gemotiveerd was uiteengezet dat het project een positief ecologisch effect heeft en volgens verweerder vele alternatieven waren gewogen. De zaak is om die reden niet vergelijkbaar met de onderhavige. Het betoog slaagt.

13. Eiseres heeft verder aangevoerd dat verweerder zich ten onrechte op het standpunt heeft gesteld dat de gunstige staat van instandhouding van de das door het project niet in gevaar komt. Ter onderbouwing heeft zij verwezen naar de door haar overlegde 'Ecologische onderbouwing ten behoeve van beroep GNMf op beslissing Rijksdienst voor Ondernemend Nederland op bezwaarschrift tegen verlening ontheffing Flora- en faunawet voor realisatie van het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck" FF/75C/2013/0122' van Das & Boom van 24 april 2014 (hierna: de notitie Das & Boom).

14. RGV heeft betoogd dat het bestreden besluit is gebaseerd op deskundige adviezen en dat de notitie Das & Boom geen deskundig tegenadvies betreft, maar dat daarin slechts is volstaan met het plaatsen van kanttekeningen. Nu geen deskundig tegenadvies is overgelegd waarin een zelfstandige beoordeling van het plangebied en de effecten is opgenomen, dient het betoog van eiseres te worden gepasseerd, volgens RGV.

15. De rechtbank volgt RGV hierin niet en overweegt daartoe dat de opsteller van de notitie Das & Boom, die door de rechtbank ter zake deskundig wordt geacht, gemotiveerd heeft aangegeven waarom de rapportage van Natuurbalans naar zijn oordeel op onjuiste uitgangspunten is gebaseerd, althans afwijkt van de Soortenstandaard Das die aan die rapportage ten grondslag ligt. De rechtbank is daarom van oordeel dat verweerder, gelet op

de in bezwaar en beroep ingebrachte notities van Das & Boom, niet zonder meer doorslaggevende betekenis heeft mogen toekennen aan de rapportage van Natuurbalans of het daarop gebaseerde advies van DLG.

16. Verweerder heeft aan zijn standpunt dat geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding onder andere ten grondslag gelegd dat secundair foerageergebied (3,7 ha) dat verloren zal gaan conform de Soortenstandaard Das gecompenseerd zal worden door 50% primair foerageergebied (1,85 ha). Verweerder heeft in het bestreden besluit ter staving van zijn standpunt dat sprake is van secundair foerageergebied verwezen naar de notitie van Natuurbalans van 9 december 2013, waarin is opgemerkt dat in het plangebied geen sprake is van grote oude bomen, dat de ondergroei van het bos jaarlijks geklepeld wordt, dat in de zomer sprake is van sterk verruigde ondergroei en dat het bos doorsneden is van wandel-, fiets- en ruitpaden.

17. Eiseres heeft, onder verwijzing naar de notitie Das & Boom, betoogd dat geen secundair, maar primair foerageergebied verloren zal gaan door het project. In deze notitie is aangegeven dat door de combinatie van het gevarieerd aanbod van loofbomen en de vruchtbare grond dassen het hele jaar daar voedsel kunnen vinden, dat een aantal grote kersenbomen aanwezig is wat een extra aanvulling op het menu van de das vormt en dat de dassen in het najaar bramen kunnen eten. Er dient dan ook 120% gecompenseerd worden, aldus de notitie Das & Boom. Voorts heeft eiseres gesteld dat de nieuw aan te leggen toegangsweg deels wordt aangelegd door bestaand grasland, waardoor primair dassenleefgebied verloren gaat hetgeen dus extra gecompenseerd dient te worden.

18. De rechtbank stelt vast dat in paragraaf 1.4 van de Soortenstandaard Das (beschrijving habitat) staat vermeld dat de das in bossen en bosjes het hele jaar voedsel kan vinden. Er zijn ook onderdelen, zoals maïsakkers, hoogstamboomgaarden en ruigten, die in een bepaald deel van het jaar geschikt zijn om voedsel in te zoeken.

Volgens paragraaf 3.2 van de Soortenstandaard Das is primair voedselgebied gebied waarin het hele jaar voedsel gevonden kan worden, zoals (vochtige) graslanden, hoogstamboomgaarden, bossen, hagen en singels en houtwallen.

Volgens paragraaf 4.4.2 van de Soortenstandaard Das zijn mogelijke maatregelen om de functionaliteit van de voortplantingsplaats en de vaste rust- en verblijfplaats te garanderen onder andere:

- Compenseren van verlies van vochtig grasland of bosjes (foerageergebied dat het hele jaar gebruikt wordt) met 120 procent, door kwaliteitsverbetering van het leefgebied van de familie door aanleg van bijvoorbeeld (lijnvormige) beplantingen, (hoogstam)boomgaarden en overhoekjes.
- Compenseren van verlies van akkers en ruigten en dergelijke (niet het hele jaar in gebruik door de das) met 50 procent, in de vorm van (bemeste) graslanden (primair dassenleefgebied).

19. Het onderhavige gebied is door Natuurbalans in de rapportage van 17 april 2013 beschreven als jong bos met een ondergroei die ruig is van karakter met veel brandnetel. Naar het oordeel van de rechtbank heeft het gebied, daarmee afgaande op hetgeen is beschreven in de Soortenstandaard Das, kenmerken van een primair foerageergebied. Mede gelet op de niet weersproken stelling van Das & Boom dat de das in het te compenseren gebied gedurende het hele jaar voedsel kan vinden, is naar het oordeel van de rechtbank niet

inzichtelijk waarom verweerder een compensatie van het plangebied met 50% toereikend acht. Dat volgens Natuurbalans in het gebied geen sprake is van grote oude bomen, dat de ondergroei van het bos jaarlijks geklept wordt, dat in de zomer sprake is van sterk verruigde ondergroei en dat het bos doorsneden is van wandel-, fiets- en ruiterpaden maakt niet inzichtelijk waarom het gebied overeenkomstig de Soortenstandaard Das volledig als secundair gebied heeft te gelden en voor 50% dient te worden gecompenseerd. Het betoog van eiseres slaagt in zoverre.

20. Blijkens de rapportage van Natuurbalans van 17 april 2013 zal in de compensatie van foerageergebied worden voorzien door:

1. verplaatsing van een brede sloot in oostelijke richting waardoor een grasland beschikbaar is gekomen (minimaal 1,1 ha);
2. ten westen van het geplande complex en parkeerplaats een deel van het bosgebied om te vormen naar grasland met verspreid staande bomen en bosjes (0,85 ha);
3. rondom de te realiseren parkeerplaats groenstroken aan te leggen met graslandvegetaties.

Eiseres heeft, onder verwijzing naar de notitie Das & Boom, gesteld dat het grasland genoemd onder 1. niet is aan te merken als compensatie, nu dit grasland altijd beschikbaar is geweest voor de dassen. In de notitie Das & Boom is vermeld, geïllustreerd met foto's, dat de dassen voordat de sloot werd verlegd ter hoogte van de dassentunnel onder de A73 dat grasland al konden bereiken zonder de sloot over te hoeven zwemmen, nog afgezien van het feit dat de sloot voor de dassen geen beletsel vormde. In de notitie Das en Boom is er op gewezen dat in voornoemde rapportage van Natuurbalans van 17 april 2013 op pagina 30 is vermeld dat de desbetreffende dassentunnel regelmatig gebruikt wordt, dat van en naar de tunnel een duidelijke wissel loopt en dat er in het geval van een van de vluchtpijpen vers nestmateriaal lag. Gelet op deze omstandigheden is het volgens Das & Boom aannemelijk dat in de tunnel een of meerdere dassen wonen of hebben gewoond. Het standpunt van verweerder dat door verlegging van de sloot het grasland makkelijker en directer toegankelijk is, is volgens eiseres onjuist, nu de sloot ter hoogte van de dassentunnel niet is verlegd, terwijl daar de meeste dassenactiviteit van het hele gebied is gevonden. Dassen komend uit de hoofdburcht, of vanuit de tunnel hoeven geen sloot over te steken om bij het grasland te komen, volgens de notitie Das & Boom.

Met betrekking tot de 0,85 ha naar grasland om te vormen bomen en bosjes ten westen van het geplande complex heeft eiseres met verwijzing naar de genoemde notitie gesteld dat dit gebied al zeer open is, met zeker in het voorjaar een grazige ondergroei onder verspreid staande bomen en bosjes. Bovendien zal dit gebied volgens tussen de Nederlandse Natuuristenfederatie en de RGV gemaakte afspraken worden ingericht als natuuristenstrand, aldus eiseres.

21. De rechtbank is van oordeel dat verweerder niet deugdelijk heeft gemotiveerd dat voornoemde 1,1 ha grasland als compensatie kan dienen, nu de notitie Das & Boom aannemelijk maakt dat het betreffende grasland ook vóór het verplaatsen van de sloot reeds deel uitmaakte van het foerageergebied van dassen. Verweerder heeft niet inzichtelijk gemaakt dat en zo ja in hoeverre het toegankelijker maken van dit grasland door de verplaatsing van een sloot als compensatie voor foerageergebied overeenkomstig de Soortenstandaard Das heeft te gelden.

Voorts stelt de rechtbank vast dat verweerder in het bestreden besluit niet is ingegaan op de stelling van eiseres, die er op neer komt dat de 0,85 ha om te vormen bossen en bosjes ook thans reeds voor de das geschikt is als foerageergebied. Het betoog van eiseres slaagt ook in zoverre.

22. Reeds gezien hetgeen eiseres heeft aangevoerd met betrekking tot de compensatie van het foerageergebied is de rechtbank van oordeel dat verweerder niet deugdelijk heeft gemotiveerd dat met het project geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de das. Hetgeen eiseres heeft aangevoerd ten aanzien van de toenemende recreatieve druk en de overige compenserende maatregelen, behoeft naar het oordeel van de rechtbank daarom geen bespreking meer.

23. Het beroep zal gegrond worden verklaard en het besluit zal worden vernietigd. Gezien de aard van de door verweerder te maken nadere beoordeling, ziet de rechtbank geen mogelijkheid om het geschil finaal te beslechten. Verweerder dient met inachtneming van hetgeen is overwogen in deze uitspraak opnieuw op het bezwaar te beslissen.

24. Er zijn geen voor vergoeding in aanmerking komende proceskosten. Omdat de rechtbank het beroep gegrond verklaart, zal de rechtbank bepalen dat verweerder aan eiseres het door haar betaalde griffierecht vergoedt.

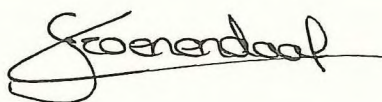
Beslissing

De rechtbank:

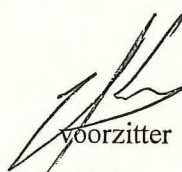
- verklaart het beroep gegrond;
- vernietigt het bestreden besluit van 17 maart 2014;
- draagt verweerder op een nieuw besluit op bezwaar te nemen met inachtneming van deze uitspraak;
- draagt verweerder op het betaalde griffierecht van € 328 aan eiseres te vergoeden.

Deze uitspraak is gedaan door mr. G.W.B. Heijmans, voorzitter, mr. J.J. Penning en mr. L.M. Vogel, rechters, in tegenwoordigheid van C.M.A. Groenendaal, griffier. De beslissing is in het openbaar uitgesproken op:

04 DEC. 2014

griffier

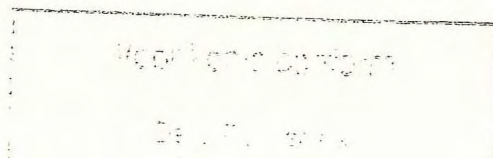

voorzitter

Afschrift verzonden aan partijen op:

04 DEC. 2014

Rechtsmiddel

Tegen deze uitspraak kan binnen zes weken na de dag van verzending daarvan hoger beroep worden ingesteld bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. Als hoger beroep is ingesteld, kan bij de voorzieningenrechter van de hogerberoepsrechter worden verzocht om het treffen van een voorlopige voorziening of om het opheffen of wijzigen van een bij deze uitspraak getroffen voorlopige voorziening.

> Retouradres Postbus 40219 8004 DE Zwolle

Leisurelands Exploitatie B.V.
P/a Hekkelman Advocaten & Notarissen
mr. R. Benhadi
Postbus 1094
6501 BB NIJMEGEN

Postbus 40219
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl
T 088 042 42 42

Datum 24 april 2015
Betreft Beslissing op bezwaar Gelderse Natuur- en Milieufederatie

Onze referentie
492-9498

Uw brief van

Uw referentie

KvK-nummer of BSN

Relatienummer

Bijlagen
5

Geachte heer Benhadi,

Bijgaand ontvangt u in kopie de beslissing op het bezwaarschrift van de Gelderse Natuur- en Milieufederatie.

Ik wijs er nadrukkelijk op dat bij het besluit is een nieuwe ontheffing ex artikel 75 van de Flora- en faunawet is gevoegd (kenmerk Ffw/75C/2013/0122A). U ontvangt hiervan het origineel. In de nieuwe ontheffing zijn gewijzigde voorschriften opgenomen. De nieuwe ontheffing vervangt de oude ontheffing met kenmerk Ffw/75C/2013/0122. Ik verzoek ontheffinghouder de oude ontheffing terug te sturen naar Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Postbus 40225, 8004 DE Zwolle.

Ik hoop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,

Mw. mr. A.M. van der Hofstede-de Jong
Senior Juriſt afdeling Juridische Zaken Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

> Retouradres Postbus 40219 8004 DE Zwolle

Vereniging Gelderse Natuur en Milieufederatie
T.a.v. de heer A. de Meijer
Jansbuitensingel 14
6811 AB ARNHEM

Postbus 40219
8004 DE Zwolle
mijn.rvo.nl

T 088 042 42 42

Onze referentie
492-9498

Uw brief van

Uw referentie

Datum 24 april 2015
Betreft Nieuwe beslissing op bezwaarschrift

KvK-nummer of BSN
41046129

Relatienummer
203015921

Bijlagen
4

Geachte heer De Meijer,

Op 24 oktober 2013 heb ik uw bezwaarschrift ontvangen tegen het besluit van 12 september 2013 met kenmerk FF/75C/2013/0122. In dit besluit is ontheffing verleend aan Leisurelands Exploitatie B.V. (voorheen: RGV Bad- en Zweminrichtingen B.V.) op grond van artikel 75 van de Flora- en faunawet (hierna: de Ffw), ten behoeve van het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck".

Bij besluit van 17 maart 2014 met kenmerk 492-4932 heb ik uw bezwaren ongegrond verklaard. Tegen deze beslissing heeft u beroep ingesteld bij de Rechtbank Gelderland (verder: de rechtbank).

Op 4 december 2014 heeft de rechtbank de beslissing op bezwaar van 17 maart 2014 vernietigd. Mij is opgedragen om met inachtneming van hetgeen in deze uitspraak is overwogen, opnieuw op uw bezwaar te beslissen.

In deze brief vindt u mijn nieuwe beslissing op uw bezwaarschrift en de overwegingen die tot die beslissing hebben geleid. Aan het einde van deze brief staat hoe u beroep kunt aantekenen tegen deze beslissing. Ten slotte vindt u in de bijlage een opsomming van de belangrijkste wettelijke regels die van toepassing zijn.

Beslissing

Ik verklaar uw bezwaren ongegrond. Hierna kunt u lezen op grond van welke overwegingen ik tot deze beslissing ben gekomen.

Uw bezwaren

U heeft aangegeven waarom u het niet eens bent met het besluit om een ontheffing te verlenen voor het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck". Uw bezwaren komen er op neer dat de gunstige staat van instandhouding van de das in gevaar komt. De functionaliteit van het leefgebied wordt aangetast en de mitigerende en compenserende maatregelen zijn onvoldoende. Daarnaast ontbreekt volgens u een wettelijk belang en is niet aangetoond dat er geen andere bevredigende oplossing is. Ter onderbouwing van uw standpunt heeft u bevindingen van de Stichting Das & Boom bij uw bezwaarschrift gevoegd. U heeft uw bezwaarschrift aangevuld naar aanleiding van de uitspraak van de rechtbank en de nieuwe ecologische rapporten van ontheffinghouder die daarop volgden.

Datum

Onze referentie
492-9498

Feiten en omstandigheden

Op 25 april 2013 heeft RGV Bad- en Zweminrichtingen B.V. een ontheffing aangevraagd voor de realisatie van het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck" in Wijchen. Bij de aanvraag is het rapport "Natuurtoets en activiteitenplan Ontwikkelingsvisie Berendonck" (hierna: Natuurtoets) van Natuurbalans – Limes Divergens B.V. van 17 april 2013 gevoegd. Op 7 augustus 2013 heb ik een aanvulling ontvangen.

Bij besluit van 12 september 2013 is ontheffing verleend. Hiertegen heeft u bezwaar gemaakt. Bij brief van 13 december 2013 heeft ontheffinghouder gereageerd op uw bezwaarschrift. Daarbij is een notitie van Natuurbalans van 9 december 2013 gevoegd.

Op 17 maart 2014 is beslist op uw bezwaarschrift. Tegen deze beslissing heeft u beroep ingediend bij de rechtbank. De rechtbank heeft op 4 december 2014 uw beroep gegrond verklaard en de beslissing op bezwaar vernietigd.

Op 6 maart 2015 heeft ontheffinghouder aanvullende stukken toegezonden. Het betreft de rapporten "Second opinion dassenonderzoek de Berendonck" (hierna: de second opinion) en "Mitigatieplan das, maatregelen in het kader van de Flora- en faunawet voor de realisatie van een thermencomplex in de Berendonck te Wijchen" (hierna: het mitigatieplan) van Bureau Waardenburg B.V. en Staro Natuur en Buitengebied, d.d. 5 maart 2015 en "Notitie locatiekeuze Thermen Berendonck" van RGV d.d. 4 maart 2015.

Op 20 maart 2015 ontving ik uw reactie op de aanvullende rapporten. Op 8 april 2015 is op uw reactie gereageerd door ontheffinghouder. Op 9 april 2015 heeft u uw bezwaren toegelicht tijdens een hoorzitting op het kantoor van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland in Den Haag. Bij de hoorzitting was ook ontheffinghouder aanwezig. Naar aanleiding van de hoorzitting heeft ontheffinghouder op 14 april 2015 een aanvullende notitie doen toekomen. Hierop heeft u per e-mail gereageerd op 16 april 2015.

Overwegingen

Algemeen

De das is een beschermde inheemse diersoort. Op grond van artikel 11 van de Ffw is het verboden om nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van beschermde inheemse diersoorten te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Datum

Onze referentie
492-9498

Op grond van artikel 75, vijfde en zesde lid, van de Ffw kan ontheffing worden verleend van het verbod uit artikel 11 van de Ffw, indien geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort, wanneer geen andere bevredigende oplossing bestaat en met het oog op belangen genoemd bij of krachtens de wet.

De realisatie van het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck", heeft effect op de in het plangebied voorkomende dassenfamilie. Er gaat 3,7 hectare foerageergebied verloren en zowel in de aanlegfase als in de gebruiksfase kan verstoring optreden. De functionaliteit van de voortplantingsplaats en/of vaste rust- en verblijfplaats gaat hierdoor achteruit. Voor de realisatie van het project is dan ook een ontheffing nodig. Ik ben van mening dat aan de vereisten uit artikel 75 van de Ffw is voldaan en dat terecht ontheffing is verleend. Ik ben echter tevens van mening dat de voorwaarden uit de ontheffing niet voldoen en aangepast moeten worden. Hieronder licht ik dit toe.

Gunstige staat van instandhouding

De vraag die allereerst beantwoord moet worden, is of de gunstige staat van instandhouding van de das in gevaar komt.

Naar aanleiding van de uitspraak van de rechtbank heeft ontheffinghouder nieuw ecologisch onderzoek laten verrichten. Bureau Waardenburg heeft een second opinion uitgevoerd en een nieuw mitigatieplan opgesteld. De second opinion, het mitigatieplan en de eerder uitgevoerde onderzoeken zijn beoordeeld door een ecooloog van RVO.nl (voorheen Dienst Landelijk Gebied), die tevens een bezoek heeft gebracht aan het gebied. Geconcludeerd kan worden dat de gunstige staat van instandhouding niet in gevaar komt, mits gewerkt wordt volgens een aantal voorgeschreven maatregelen. Ik licht dit hieronder toe.

Verlies aan foerageergebied

In de second opinion is aangegeven dat er veiligheidshalve vanuit is gegaan dat het plangebied kan kwalificeren als primair foerageergebied (foerageergebied dat het hele jaar gebruikt wordt). De ecooloog van RVO.nl kan zich vinden in deze kwalificatie. De bodem van het plangebied bestaat uit klei met een relatief dunne humuslaag. Dit duidt op een actief bodemleven. Er zijn veel regenwormen aanwezig. Regenwormen vormen een belangrijke voedselbron voor de das. Verder maken de afwisseling van (vochtig) grasland, bos, hogere en lagere delen en de aanwezigheid van rustige delen het gebied zeer geschikt voor dassen.

Het territorium van de dassenfamilie die gebruik maakt van het plangebied is van een beperkte grootte. De gemiddelde territoriumgrootte van de das bedraagt in Nederland ongeveer 70 tot 90 hectare. Bureau Waardenburg is van deze gemiddelden uitgegaan. Naar aanleiding van vragen daarover tijdens de

hoorzitting is nader ingegaan op de territoriumgrootte in de notitie van 14 april 2015. Bureau Waardenburg stelt in de notitie de inschatting van de grootte van het territorium naar beneden bij. Bij een worst case scenario kan volgens Bureau Waardenburg 60 hectare als uitgangspunt genomen worden. De ecooloog van RVO.nl heeft op grond van de op de kaart aangeduide burchten en het rapport van Natuurbalans het territorium geschat op 40 hectare (p. 30 van de Natuurtoets noemt de latrine van pijp D als mogelijke grens tussen territoria). In het geval dat de latrine geen grens is, maar de grens veel dichterbij de boerderij aan de zuidkant ligt, zoals tijdens de hoorzitting is aangegeven, kan het territorium maximaal 60 hectare groot zijn. Door de aanwezigheid van andere families in de aangrenzende omgeving is een groter territorium onwaarschijnlijk.

Datum

Onze referentie
492-9498

Op dit moment is er kwalitatief en kwantitatief voldoende aanbod van voedsel en voldoende mogelijkheid tot uitwisseling met naastgelegen families. De ingreep – die 3,7 hectare beslaat – betreft, gelet op het voorgaande, tussen de 6 en 10% van het leefgebied. Zonder maatregelen gaat de functionaliteit van het leefgebied achteruit.

Het foerageergebied dat verloren gaat, bestaat voor het grootste deel uit bos. Dit wordt, blijkens het mitigatieplan, gecompenseerd door een hectare grasland te herstellen dat nu voor evenementen (mud runs) gebruikt wordt. Verder worden paden uit gebruik genomen en weer geschikt gemaakt als leefgebied. In totaal wordt hiermee ongeveer twee hectare gecompenseerd, uitgaande van een hectare voor het terrein dat nu voor evenementen wordt gebruikt en twee kilometer aan paden van vijf meter breed. Door deze hectares optimaal in te richten met voedselrijk grasland, vruchtdragende struiken, aanplant van vruchtbomen en gericht beheer toe te passen, zoals voorgesteld op pagina 11 t/m 14 (paragraaf 3.1) van het mitigatieplan zullen deze terreinen een goede bijdrage leveren aan de draagkracht van het gebied.

Alleen bovengenoemde maatregelen zijn echter niet voldoende om het gebied op hetzelfde niveau te brengen als voor de ingreep. De hieronder genoemde aanvullende maatregelen zijn noodzakelijk:

- De toegangsweg naar het thermencomplex dient zo dicht mogelijk bij de oever aangelegd te worden, waarbij bestaande oude bomen gespaard dienen te worden om (potentiële) verblijfplaatsen voor vleermuizen te beschermen;
- Maatregelen die moeten voorkomen dat dassen worden aangereden, mogen niet leiden tot het onbereikbaar worden van huidige foerageergebieden;
- het voorgestelde nieuwe fietspad dient op voldoende afstand van de burcht en de pijpen te worden aangelegd en dient voor het deel dat tussen de burchten en pijpen en de recreatieplas loopt, samen te vallen met de toegangsweg;
- Het pad vanuit de tunnel onder de A27 dient met een zo kort mogelijke route naar de toegangsweg te lopen;
- Het terrein waar de mud runs nu plaatsvinden, dient ingericht te worden als foerageergebied, maar is mogelijk te vochtig voor de aanplant van fruitbomen. De in het mitigatieplan genoemde fruitbomen dienen op voldoende droge ondergrond te worden geplant in voldoende lichte omstandigheden. Indien noodzakelijk dienen bodemverbeterende maatregelen te worden uitgevoerd;

- Het hek tussen de grasstrook langs de A73 en de burcht en pijpen dient voorzien te worden van openingen voor dassen;
- De burchten dienen, gedurende vijf jaar, jaarlijks gemonitord te worden ten aanzien van de das. Het doel hiervan is om te kijken of ondanks de getroffen maatregelen de burchten verlaten worden. Ontheffinghouder dient de resultaten van deze monitoring jaarlijks te verwerken in een rapportage en deze eind december naar Rijksdienst voor Ondernemend Nederland op te sturen. De eerste rapportage dient te worden opgesteld voorafgaand aan de werkzaamheden.
- Indien bij monitoring blijkt dat de maatregelen niet functioneren, dienen aanvullende maatregelen getroffen te worden, welke opnieuw gemonitord zullen worden.
- De werkzaamheden en bovengenoemde voorschriften dienen te worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de das.

Datum

Onze referentie
492-9498

Tot slot wordt geadviseerd op het parkeerterrein zoveel mogelijk gras toe te passen. Kunststof of betonnen grastegels bieden geen meerwaarde.

Uitgaande van de aangeleverde rapporten, de beoordeling van de ecooloog van RVO.nl en het bezoek ter plaatse, kan er van uit gegaan worden dat er na het treffen van genoemde maatregelen voldoende foerageergebied voor de das aanwezig zal blijven. Gedurende enkele jaren zal er sprake zijn van een dip, omdat de maatregelen niet gelijk functioneel zijn. Struiken en grasvegetatie moeten zich ontwikkelen en de bodem moet zich herstellen. Deze dip is tijdelijk en acceptabel. De gunstige staat van instandhouding komt niet in gevaar.

Verstoring

In uw bezwaarschrift geeft u aan dat de recreatieve druk wordt gebagatelliseerd en dat de toename hiervan een negatief effect zal hebben op de functionaliteit van de burchten.

In het mitigatieplan wordt op pagina 15 aangegeven dat langs de gehele toegangsweg beperkte oriëntatieverlichting geplaatst zal worden, waarbij er rekening mee gehouden wordt dat deze niet schijnt op dassenburchten of pijpen. Na sluitingstijd gaat de verlichting uit. Verder wordt langs het nieuw aan te leggen fietspad een vruchtdragende struiklaag ontwikkeld. Deze zorgt voor afscherming van de burchten. Ik acht deze maatregelen voldoende, waarbij ik opmerk dat hierbij de aanvullende maatregel ten aanzien van de route van het fietspad in acht genomen moet worden. Bovendien heeft het verplaatsen van de toegangsweg en het fietspad richting het water een positief effect, omdat de afstand van de weg en het fietspad naar de burcht en de pijpen daardoor groter wordt.

In het mitigatieplan worden op pagina 14 tevens maatregelen genoemd ter voorkoming van verstoring in de aanlegfase. Ook deze maatregelen acht ik voldoende. De gunstige staat van instandhouding komt niet in gevaar.

Verkeersslachtoffers

In uw bezwaarschrift heeft u tevens gewezen op de mogelijkheid van verkeersslachtoffers door het in gebruik nemen van de aan te leggen toegangsweg.

Hoewel alleen ontheffing is aangevraagd van de verboden genoemd in artikel 11 en niet van de verboden genoemd in artikel 9 van de Ffw, benadruk ik ten overvloede dat de in het mitigatieplan genoemde maatregelen voldoende zijn. De kans op verkeersslachtoffers wordt door de voorgestelde maatregelen verwaarloosbaar klein.

Datum

Onze referentie
492-9498

Vluchtpijp langs de Oude Teersdijk

Als gevolg van verzakking van de weg en met spoed uitgevoerde herstelwerkzaamheden, is de vluchtpijp langs de Oude Teersdijk (ingetekend als "vluchtpijp A" in de Natuurtoets) niet langer functioneel. Het voorgaande heeft dan ook alleen betrekking op de overige burchten. Uw procesbelang ten aanzien van deze vluchtpijp is komen te vervallen. Ik ga dan ook niet in op uw bezwaren op dit punt.

Soortenstandaard

In de uitspraak van de rechtbank is meerdere keren verwezen naar de Soortenstandaard Das. De rechtbank heeft onder meer overwogen dat niet voldoende inzichtelijk is gemaakt waarom het plangebied als secundair foeragegebied is aan te merken en waarom compensatie met 50% voldoende is geacht.

Inmiddels is uit het bovenstaande duidelijk dat voor het plangebied moet worden uitgegaan van primair foeragegebied. De Soortenstandaard Das geeft als mogelijke maatregel om de functionaliteit van de voortplantingsplaats en de vaste rust- en verblijfplaats te garanderen door verlies aan primair foeragegebied te compenseren met 120 procent, door kwaliteitsverbetering van het leefgebied van de familie. Zoals te lezen valt, is dit een *mogelijke* maatregel. Het is geen harde eis. Een soortenstandaard bevat algemene maatregelen die in normale gevallen een positief effect hebben op de instandhouding van de bedreigde soort of individuen. In de lokale situatie zal echter altijd het effect van de ruimtelijke ingreep op de betrokken beschermde plant- of diersoort moeten worden beoordeeld door een deskundige op het gebied van de soort. De soortenstandaard geeft de basismaatregelen en kenmerken per soort weer, maar er kunnen geen rechten aan ontleend worden in concrete situaties. Er mag dan ook worden afgeweken van de soortenstandaard, als daartoe aanleiding is.

In dit geval is de lokale situatie uitvoerig bestudeerd door ecologen van ontheffinghouder en de ecooloog van RVO.nl. Gelet op het voorgaande is voldoende inzichtelijk gemaakt dat functionaliteit van het leefgebied wordt gewaarborgd en de gunstige staat van instandhouding niet in gevaar komt, wanneer de voorgeschreven maatregelen in acht genomen worden. Afwijkingen van de soortenstandaard zijn hiermee voldoende gerechtvaardigd.

Belang van de ingreep

De volgende vraag die in het kader van ontheffingverlening moet worden beantwoord, is of er sprake is van een bij of krachtens de wet genoemd belang. Dit is het geval.

De ontheffing is verleend met het oog op het belang "de uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling", zoals opgenomen in artikel 2, derde lid, onder j, van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. Het verlenen van een ontheffing met het oog op dit belang is mogelijk, mits geen benutting of economisch gewin plaatsvindt en zorgvuldig wordt gehandeld. Van benutting of economisch gewin van de das is geen sprake. Verder gaat van de werkzaamheden of het gebruik geen wezenlijke invloed uit op de soort en wordt er alles aan gedaan om het doden, verwonden en verstoren van de das zo veel mogelijk te voorkomen.

Datum

Onze referentie
492-9498

Voor het toepassen van belang j, is het niet nodig om nut en noodzaak van een project aan te tonen.

Andere bevredigende oplossing

Tot slot moet met het oog op het verlenen van een ontheffing worden gezien of er een andere bevredigende oplossing voorhanden is. In uw bezwaarschrift en de aanvullingen daarop, wijst u er op dat geen serieus onderzoek is uitgevoerd naar alternatieve locaties voor het project. Volgens u zijn er wel degelijk locaties binnen de Berendonck die geschikt zijn voor een thermencomplex en die veel minder impact hebben op de das. Mogelijke locaties bevinden zich aan de noord- en de westzijde van het gebied. Beide locaties zijn ingetekend op het kaartje op pagina 3 van uw notitie van 20 maart 2015. Ook zouden locaties buiten de Berendonck nader onderzocht kunnen worden.

De rechtbank heeft overwogen dat in de beslissing van 17 maart 2014 niet inzichtelijk is gemaakt dat is onderzocht of een thermencomplex de enige bevredigende oplossing is om het dalende bezoekersaantal op de Berendonck te kunnen keren. Evenmin is volgens de rechtbank inzichtelijk gemaakt dat het thermencomplex niet op een andere plek in het recreatiegebied de Berendonck gerealiseerd kan worden. De rechtbank acht daarbij van belang dat volgens paragraaf 3.5 van de Soortenstandaard Das sprake moet zijn van de voor de das meest bevredigende oplossing om het doel van de werkzaamheden (bijna) te bereiken.

Ik merk op dat de alternatievenafweging moet worden afgezet tegen het doel van de werkzaamheden. Er moet immers, zoals de rechtbank heeft overwogen, sprake zijn van de meest bevredigende oplossing om het doel van de werkzaamheden (bijna) te bereiken. Het doel van de werkzaamheden is het realiseren van een thermencomplex met bijbehorende voorzieningen. Het achterliggende doel is om met dit thermencomplex het dalende bezoekersaantal op de Berendonck te kunnen keren.

De vraag of een andere bevredigende oplossing voorhanden is, is naar aanleiding van de uitspraak van de rechtbank door ontheffinghouder nader toegelicht in de Notitie locatiekeuze Thermien Berendonck van 4 maart 2015 en de reactie van 8 april 2015. Daarbij acht ik in het bijzonder het volgende van belang.

Ontheffinghouder is sinds 2005 bezig geweest met het vinden van een oplossing om het dalende bezoekersaantal te kunnen keren. Verschillende alternatieven zijn afgefallen, waaronder uitbreiding van de bestaande golfbaan en de vestiging van

een hotel. Volgens ontheffinghouder heeft de gemeente Wijchen aangegeven alleen medewerking te willen verlenen aan het vestigen van een thermencomplex. Tevens heeft marktconsultatie plaatsgevonden. Daaruit kwam uitsluitend een plan voor een thermencomplex naar voren. De marktconsultatie heeft geen alternatieven opgeleverd. In paragraaf 1.2 van de reactie van 8 april 2015, wordt dit uitgebreid toegelicht. Ik acht het onderzoek naar alternatieven voor een thermencomplex voldoende.

Datum

Onze referentie
492-9498

De vraag of het thermencomplex op een andere locatie kan en moet worden gerealiseerd komt in paragraaf 1.3 van de reactie aan de orde. Allereerst ben ik met ontheffinghouder van mening dat het onderzoeken van alternatieve locaties buiten de Berendonck niet relevant is. Afgezet tegen het doel van het project, kan een locatie buiten de Berendonck geen andere bevredigende oplossing bieden. Binnen de Berendonck voldoet de gekozen locatie aan het water aan het eisenpakket voor de succesvolle realisatie van een thermencomplex. Samengevat moet het complex liggen in een rustige omgeving, waar natuurlijke rust, ruimte en de beleving daarvan centraal staan. De aanwezigheid van een waterplas waarin gezwommen kan worden is noodzakelijk, de locatie moet goed bereikbaar zijn en er moet voldoende privacy zijn. Ontheffinghouder heeft ervaring met dit concept. Het door ontheffinghouder gehanteerde businessconcept voor Thermes Bussloo heeft zich in de praktijk bewezen.

Met ontheffinghouder ben ik van mening dat de door u voorgestelde locaties geen andere bevredigende oplossing bieden. Allereerst merk ik op dat de door u voorgestelde alternatieven eveneens primair leefgebied van de das vormen. Het bouwen van het thermencomplex heeft op die plekken dan ook even veel negatieve effecten op de soort als op de door ontheffinghouder gekozen locatie. Tijdens de hoorzitting heeft u aangegeven het hier mee eens te zijn. De alternatieve locaties bieden slechts het voordeel dat er reeds infrastructuur aanwezig is, terwijl dat op de gekozen locatie nog moet worden aangelegd. De voordelen hiervan voor de das zijn echter marginaal.

Zoals door ontheffinghouder is aangegeven, voldoen de locaties daarnaast niet aan de eerder genoemde eisen voor een succesvolle exploitatie van een thermencomplex. Immers, de alternatieve locaties zijn niet direct aan het water gelegen en bevinden zich in het intensief gebruikte deel van de Berendonck. Er is geen sprake van een rustige omgeving. Het "opschuiven" van het complex richting de plas zodat het wel aan het water komt te liggen, is bovendien geen realistische optie. Op die plaatsen bevinden zich reeds recreatiestranden. Herinrichting van het gebied zou noodzakelijk zijn, waarbij bestaande recreatieve functies van het gebied verloren gaan.

Ik concludeer dan ook dat de door u voorgestelde alternatieve locaties geen andere bevredigende oplossing bieden. Ontheffinghouder heeft dit in voldoende mate onderzocht. Met de voorgeschreven maatregelen worden negatieve gevolgen voor de das zoveel mogelijk voorkomen. Met inachtneming van de voorschriften is geen andere bevredigende oplossing voor handen.

Conclusie

Ik laat het besluit van 12 september 2013 met kenmerk FF/75C/2013/0122 in stand met verbetering van de motivering. Ik wijzig de voorschriften van de ontheffing en voeg de nieuwe ontheffing, met kenmerk FF/75C/2013/0122A, bij dit besluit.

Datum

Hoger beroep van rechtswege

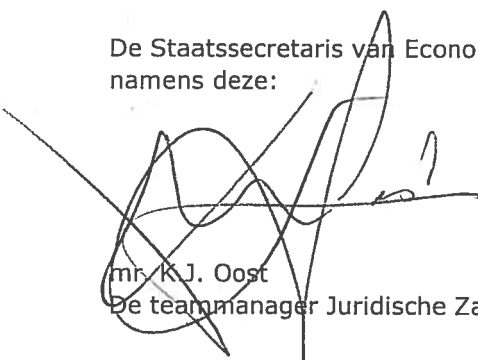
Deze beslissing vervangt de eerdere beslissing op bezwaar van 17 maart 2014. Laatstgenoemde beslissing is op dit moment onderwerp van geschil in hoger beroep bij de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: ABRvS). Het hoger beroep heeft op grond van artikel 6:19, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht van rechtswege mede betrekking op het vervangende besluit. Ik zal onverwijld mededeling doen van mijn beslissing aan de ABRvS. Een eventuele reactie op deze beslissing kunt u – tot tien dagen voor de zitting – sturen aan de ABRvS.

Onze referentie
492-9498

Tot slot

In deze brief heb ik u uitgelegd wat de reden is voor deze beslissing. Als u nog vragen hebt, kunt u ons bellen op telefoonnummer 088 042 42 42 (lokaal tarief).

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
namens deze:

Mr. K.J. Oost

De teammanager Juridische Zaken Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Bijlagen:

1. Relevante wet- en regelgeving
2. Ontheffing FF/75C/2013/0122A
3. Meldingsformulier start werkzaamheden
4. Mitigatieplan Das

Bijlage 1

Flora- en faunawet

Datum

Artikel 4

1. Als beschermde inheemse diersoort worden aangemerkt:

a. alle van nature in Nederland voorkomende soorten zoogdieren, met uitzondering van gedomesticeerde dieren behorende tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen soorten en met uitzondering van de zwarte rat, de bruine rat en de huismuis;

Onze referentie
492-9498

Artikel 11

Het is verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Artikel 75

5. Vrijstellingen en ontheffingen worden tenzij uitvoering van internationale verplichtingen of bindende besluiten van organen van de Europese Unie of andere volkenrechtelijke organisaties noodzaakt tot het verlenen van vrijstelling of ontheffing om andere redenen, slechts verleend indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort.

6. Onverminderd het vijfde lid, worden voor soorten genoemd in bijlage IV van richtlijn 92/43/EEG, voor soorten vogels als bedoeld in artikel 4, eerste lid, onderdeel b, en voor bij algemene maatregel van bestuur aangewezen beschermde inheemse dier- of plantensoorten vrijstelling of ontheffing slechts verleend wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat:

(...)

c. met het oog op andere, bij algemene maatregel van bestuur aan te wijzen, belangen.

Besluit vrijstelling beschermde dier en plantensoorten

Artikel 2

(...)

3. Als andere belangen als bedoeld in artikel 75, vijfde lid, onderdeel c, van de wet zijn aangewezen:

(...)

j. de uitvoering van werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Bijlage 2

ONTHEFFING

Naar aanleiding van het verzoek van de heer A. van der Linden namens Leisurelands Exploitatie B.V. (voorheen: RVG Bad- en Zweminrichtingen B.V.) op 25 april 2013 en de aanvulling hierop van 7 augustus 2013, 6 maart 2015, 8 april en 14 april 2015,

gelet op artikel 75, lid 3, van de Flora- en faunawet

Verleent de Staatssecretaris¹ van Economische Zaken hierbij aan:

Naam: Leisurelands Exploitatie B.V. (hierna: ontheffinghouder)
Adres: Postbus 2108
Postcode en woonplaats: 6825 JC ARNHEM

Ontheffing met kenmerk FF/75C/2013/0122A voor het tijdvak van: 24 april 2015 tot en met 1 november 2018

Van de verbodsbepalingen genoemd in artikel 11 van de Flora- en faunawet voor zover dit betreft het verstoren van hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van de das (*Meles meles*).

Het gebied waarvoor de ontheffing geldt, betreft het plangebied voor de realisatie van het project "Ontwikkelingsvisie Berendonck", gelegen in het recreatiegebied de Berendonck aan de Weg door de Berendonck in de gemeente Wijchen, één en ander zoals is weergegeven op figuur 1 van het bij de aanvraag gevoegde rapport "Natuurtoets en Activiteitenplan ontwikkelingsvisie Berendonck" van 17 april 2013.

Aan deze ontheffing zijn de volgende voorschriften verbonden:

Algemene voorschriften

1. De ontheffing wordt slechts voor de hierboven genoemde soort en beschreven verboden handelingen verleend.
2. Deze ontheffing geldt alleen voor de werkzaamheden die conform de aanvraag en de aanvullingen daarop worden uitgevoerd, voor zover in deze ontheffing zelf niet anders is aangegeven.
3. De ontheffinghouder dient onverwijld contact op te nemen met Rijksdienst voor Ondernemend Nederland indien bij het uitvoeren van de werkzaamheden van het project andere beschermde soorten dan de genoemde worden aangetroffen of andere handelingen als bedoeld in voorschrift 1 noodzakelijk zijn.
4. Deze ontheffing kan uitsluitend gebruikt worden door (medewerkers van) de ontheffinghouder of haar rechtsopvolgers of in opdracht van de ontheffinghouder handelende (rechts-)personen. De ontheffinghouder of haar rechtsopvolgers blijven daarbij verantwoordelijk en aansprakelijk voor de juiste naleving van deze ontheffing.
5. Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden dient een afschrift van deze ontheffing en de bijbehorende brief op de locatie van de werkzaamheden aanwezig te zijn en op verzoek te worden getoond aan de daartoe bevoegde toezichthouders of opsporingsambtenaren.

¹ Krachtens de wettekst is de Minister bevoegd tot het afgeven van een ontheffing ex artikel 75 van de Flora- en faunawet. Op basis van de portefeuilleverdeling tussen de Minister van EZ en de Staatssecretaris van EZ is deze bevoegdheid belegd bij de Staatssecretaris.

6. De ontheffinghouder dient, zodra de datum waarop de werkzaamheden zullen aanvangen bekend is, het bijgevoegde meldingsformulier (bijlage 3) volledig in te vullen en naar Rijksdienst voor Ondernemend Nederland te zenden.

Specifieke voorschriften

7. U dient, met in achtneming van onderstaande voorschriften, de maatregelen uit te voeren zoals beschreven in hoofdstuk 3 van het rapport "Mitigatieplan das; Maatregelen in het kader van de Flora- en faunawet voor de realisatie van een thermencomplex in de Berendonck te Wijchen" van 5 maart 2015 van Bureau Waardenburg B.V. en Staro Natuur en Buitengebied (bijlage 4).
8. U dient in verband met de voortplantings- en zoogperiode van dassen in de periode van december tot en met juni geen verstorende werkzaamheden uit te voeren, zoals kap-, graaf- en bouwwerkzaamheden. Afhankelijk van het seizoen en de weersomstandigheden kan deze periode langer dan wel korter zijn. De geschiktheid van de periode voor het uitvoeren van de werkzaamheden dient te worden bepaald door een deskundige² op het gebied van de das.
9. Met de realisatie van verlichting dient verstrooiing en uitstraling van licht naar pijpen en burchten voorkomen te worden door een goede locatiekeuze, gebruik te maken van aangepast armatuur en eventueel aanvullend aanplanten van struik- en/of haagbeplanting.
10. Maatregelen die dienen te voorkomen dat dassen worden aangereden, dienen niet te leiden tot het onbereikbaar worden van huidige foerageergebieden.
11. Het voorgestelde nieuwe fietspad dient op voldoende afstand van de burcht en de pijpen te worden aangelegd en dient voor het deel dat tussen de burchten en pijpen en de recreatieplas loopt, samen te vallen met de toegangsweg.
12. Het pad vanuit de tunnel onder de A27 dient met een zo kort mogelijke route naar de toegangsweg te lopen.
13. Het terrein waar de mud runs nu plaatsvinden, dient ingericht te worden als foerageergebied, maar is mogelijk te vochtig voor de aanplant van fruitbomen. De in het mitigatieplan genoemde fruitbomen dienen op voldoende droge ondergrond te worden geplant in voldoende lichte omstandigheden. Indien noodzakelijk dienen bodem verbeterende maatregelen te worden uitgevoerd.
14. Het hek tussen de grasstrook langs de A73 en de burcht en pijpen dient voorzien te worden van openingen voor dassen.
15. De burchten dienen, gedurende vijf jaar, jaarlijks gemonitord te worden ten aanzien van de das. Het doel hiervan is om te kijken of ondanks de getroffen maatregelen de burchten verlaten worden. U dient de resultaten van deze monitoring jaarlijks te verwerken in een rapportage en deze eind december naar Rijksdienst voor Ondernemend Nederland op te sturen. De eerste rapportage dient te worden opgesteld voorafgaand aan de werkzaamheden.
16. Indien bij monitoring blijkt dat de maatregelen niet functioneren, dienen aanvullende maatregelen getroffen te worden, welke opnieuw gemonitord zullen worden.

² Het Ministerie van Economische Zaken verstaat onder een deskundige een persoon die voor de situatie en soorten ten aanzien waarvan hij of zij gevraagd is te adviseren en/of te begeleiden, aantoonbare ervaring en kennis heeft op het gebied van soortspecifieke ecologie. De ervaring en kennis dient te zijn opgedaan doordat de deskundige:

- op HBO-, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt (Nederlandse) ecologie; en/of
- op MBO niveau een opleiding heeft afgerond met als zwaartepunt de Flora- en faunawet, soortenherkenning en zorgvuldig handelen ten opzichte van die soorten; en/of
- als ecooloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, zoals bijvoorbeeld een bureau welke is aangesloten bij het Netwerk Groene Bureaus; en/of
- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenbescherming en is aangesloten bij en werkzaam voor de daarvoor in Nederland bestaande organisaties (zoals bijvoorbeeld Zoogdiervereniging, RAVON, Stichting Das en Boom, Vogelbescherming Nederland, Vlinderstichting, Natuurhistorisch Genootschap, KNNV, NJN, IVN, EIS Nederland, FLORON, SOVON, STONE, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, De Landschappen en Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied) en/of
- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenmonitoring en/of -bescherming.

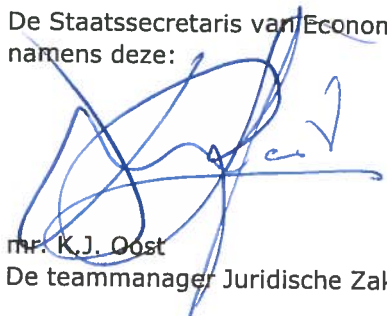
17. De toegangsweg naar het thermencomplex dient zo dicht mogelijk bij de oever aangelegd te worden, waarbij bestaande oude bomen gespaard dienen te worden om (potentiële) verblijfplaatsen voor vleermuizen te beschermen.

Overige voorschriften

18. De werkzaamheden en bovengenoemde voorschriften dienen te worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de soort waarvoor ontheffing is verleend.
19. U dient een ecologisch werkprotocol op te stellen met daarin bovengenoemde voorschriften. Alle betrokken partijen, met name ook de uitvoerenden op de bouw- of projectlocatie, dienen van het werkprotocol op de hoogte gesteld te worden.
20. Deze ontheffing kan worden ingetrokken, indien blijkt dat de ontheffinghouder zich niet houdt aan de voorschriften.
21. Indien blijkt dat de in de ontheffing gestelde termijn niet voldoende is om de werkzaamheden waarop de ontheffing betrekking heeft uit te voeren, dient u, zeker vier maanden voor het verstrijken van deze termijn een nieuwe aanvraag indienen. Dit voorkomt onnodige vertraging van het project.
22. Aanspreekpunt in het kader van deze ontheffing en de daaruit voortvloeiende voorschriften is Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Postbus 40225, 8004 DE Zwolle.

Den Haag, 24 april 2015

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
namens deze:

Mr. K.J. Oost

De teammanager Juridische Zaken Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Meldingsformulier start werkzaamheden

Ontheffing Flora- en faunawet, artikel 75, lid 3, 5 en 6

Gegevens

Aanvraagnummer FF/75C/2013/0122A

Project Ontwikkelingsvisie Berendonck

Ontheffingsperiode 24 april 2015 tot en met 01 november 2018

Naam Leisurelands Exploitatie B.V.
De heer A. Van der Linden

Adres Postbus 2108

Woonplaats 6802 CC ARNHEM

Gegevens werkzaamheden

Contactpersoon uitvoering werkzaamheden

Telefoonnummer (vast)

Telefoonnummer (mobiel)

Locatie(s) werkzaamheden

Datum gereedkomen compensatiemaatregelen

Datum start werkzaamheden

Overzicht planning werkzaamheden

.....

.....

.....

.....

.....

.....

***Dit formulier dient zodra de aanvang van de werkzaamheden bekend is
te worden ingediend bij Rijksdienst voor Ondernemend Nederland!***

Retouradres

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland
Postbus 19530
2500 CM Den Haag
Fax: 070-3786139
Email : ffwet@rvo.nl

Mitigatieplan das

**Maatregelen in het kader van de Flora- en
faunawet voor de realisatie van een
thermencomplex in de Berendonck te Wijchen**

Bureau Waardenburg bv
Ecologie & landschap

Postbus 365 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345 51 27 10, Fax 0345 51 98 49
E-mail info@buwa.nl www.buwa.nl

Mitigatieplan das

Maatregelen in het kader van de Flora- en faunawet voor de realisatie van een thermencomplex in de Berendonck te Wijchen

drs. F. van Vliet

Status uitgave: eindrapport

Rapportnummer: 15-042
Projectnummer: 14-938
Datum uitgave: 5 maart 2015
Projectleider: F. van Vliet
In samenwerking met: N. Arts, Staro Natuur en Buitengebied,
Naam en adres opdrachtgever: RGV Bad- en Zweminrichtingen B.V.
Postbus 2108, 6802 CC Arnhem
Referentie opdrachtgever: E-mail d.d. 5 januari 2015 van dhr. A. van der Linden
Akkoord voor uitgave: drs. G.F.J. Smit

Paraaf:

Graag citeren als: Vliet, F., van, 2015. Second opinion dassenonderzoek de Berendonck. Bureau Waardenburg Rapportnr. 15-042. Bureau Waardenburg, Culemborg.

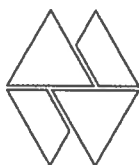
Trefwoorden: das, Berendonck, mitigatieplan

Bureau Waardenburg bv is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Bureau Waardenburg bv. Opdrachtgever hierboven aangegeven vrijwaart Bureau Waardenburg bv voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Bureau Waardenburg bv / RGV Bad- en Zweminrichtingen B.V.

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, digitale kopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Bureau Waardenburg bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Het kwaliteitsmanagementsysteem van Bureau Waardenburg bv is door CERTIKED gecertificeerd overeenkomstig ISO 9001:2008.

Bureau Waardenburg bv
Onderzoek en advies voor ecologie en landschap

Postbus 365 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345 51 27 10
info@buwa.nl www.buwa.nl

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Te mitigeren en compenseren effecten	9
3	Mitigerende en compenserende maatregelen	11
3.1	Mitigatie verlies aan foerageergebied	11
3.2	Mitigatie verstoring in de aanlegfase	14
3.3	Voorkomen verstoring door verlichting in de gebruiksfase	15
3.4	Voorkomen verstoring door mensen in de gebruiksfase	15
3.5	Voorkomen verkeersslachtoffers	15
4	Literatuur	17

1 Inleiding

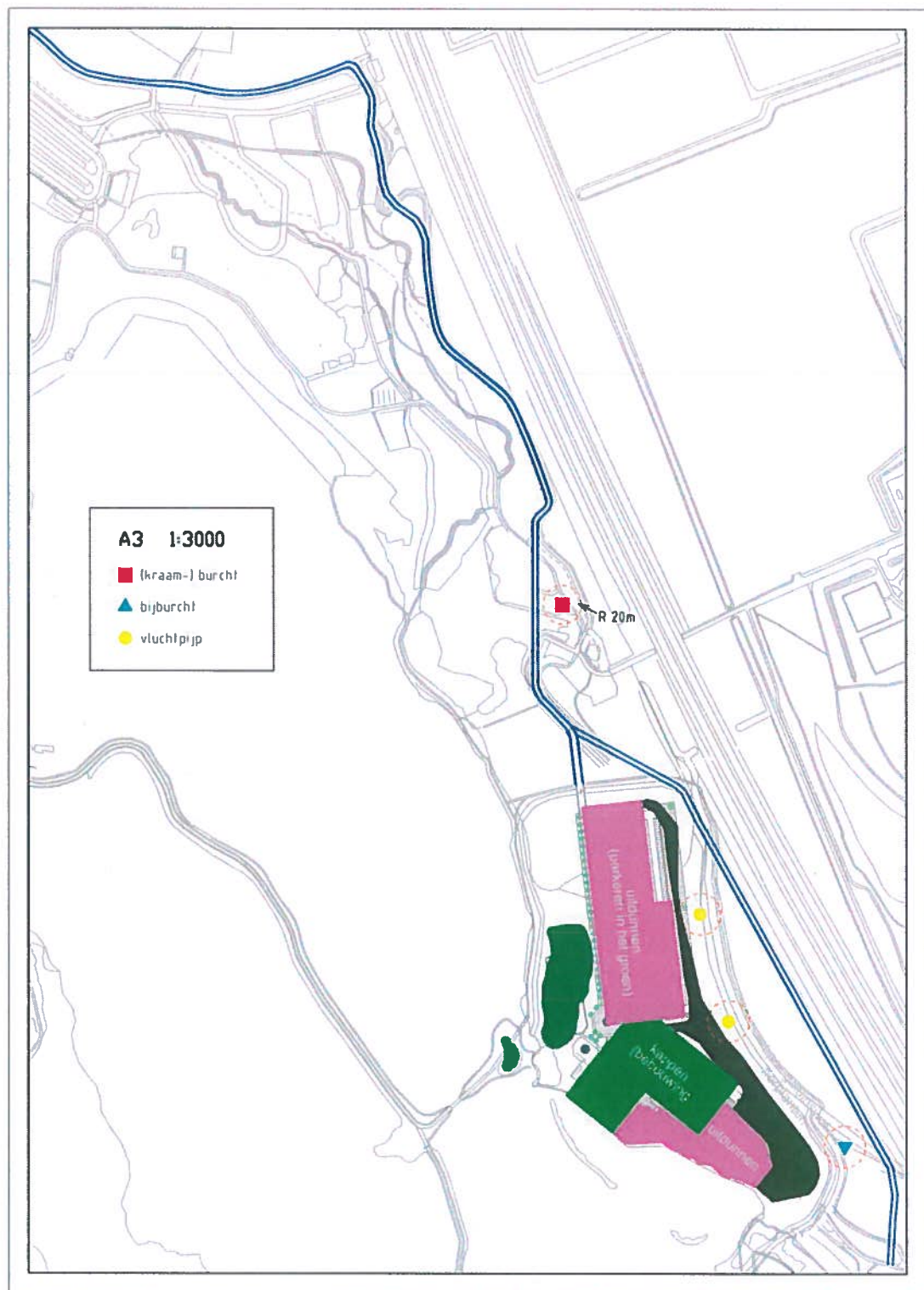
Achtergrond en doel

Er liggen plannen om een thermencomplex (figuur 1.1), inclusief toegangsweg, parkeerplaats en nieuw fietspad, te realiseren in het recreatiegebied de Berendonck te Wijchen. De realisatie en exploitatie van de thermen (kortweg: de voorgenomen ingreep) kan effecten hebben op de das die in de Berendonck leeft (figuur 1.2). De das is strikt beschermd op grond van de Flora- en faunawet (Ffwet). Omdat overtreding van verbodsbepalingen ten aanzien van de das niet voorkomen kan worden bij de realisatie van het thermencomplex, is een ontheffing aangevraagd voor de das en deze is ook verleend. Ter onderbouwing van deze ontheffingsaanvraag is door Natuurbalans (2013) een aantal mitigerende en compenserende maatregelen voorgesteld om effecten van de voorgenomen ingreep op de das te beperken en te compenseren.

Tegen de ontheffing is beroep aangetekend, dat in een rechtszaak gegrond is verklaard. Volgens de rechter is het voorstel van Natuurbalans (2013) op onjuiste uitgangspunten gebaseerd en staat daarmee onvoldoende vast dat de voorgestelde compensatie de gunstige staat van instandhouding van de das waarborgt.

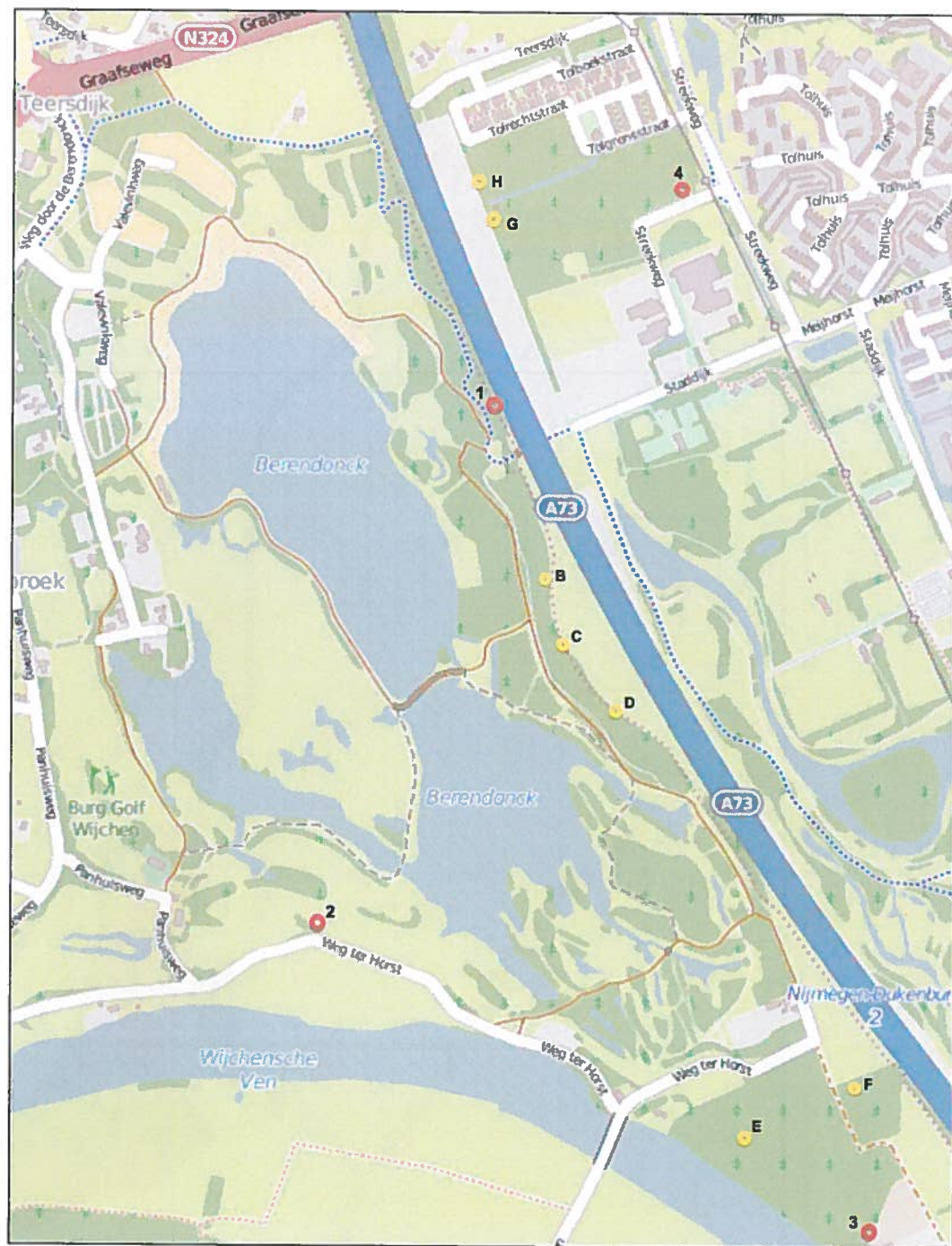
Naar aanleiding van bovenstaande heeft Bureau Waardenburg (2015) een second opinion uitgevoerd waarbij de vraag centraal stond, wat de effecten zijn van het verlies aan foerageergebied als gevolg van de bouw van het thermencomplex op de das? Bureau Waardenburg heeft geconcludeerd dat het verlies aan foerageergebied op zich, zonder het nemen van maatregelen, de gunstige staat van instandhouding van de lokale dassenpopulatie niet in gevaar brengt. Verder, beoordeelden beide bureaus dat de door Natuurbalans voorgestelde compensatie niet volstaat om het verlies aan foerageergebied te compenseren.

Ondanks de conclusie van deze second opinion onderzoeken, dat compenserende maatregelen voor het verlies aan foerageergebied niet nodig zijn om de gunstige staat van instandhouding van de das te waarborgen, is de initiatiefnemer van de bouw van het thermencomplex voornemens om negatieve effecten van het verlies aan foerageergebied op aanwezige dassen zo veel mogelijk te beperken. Hiermee wordt invulling gegeven aan de zorgplicht en zorgvuldig handelen in het kader van de Ffwet. Bureau Waardenburg en Staro Natuur en Buitengebied zijn gevraagd na te gaan welke alternatieve mogelijkheden er zijn, om het verlies aan foerageergebied als gevolg van de bouw van het thermencomplex te compenseren.

...Nieuwe toegangsweg (05-06-2014) thermen dgn 3-3-2015 11:45:04

Figuur 1.1 Voorgenomen realisatie van het thermencomplex, inclusief toegangsweg, parkeerplaats en nieuw fietspad, in recreatiegebied de Berendonck te Wijchen ten opzichte van de dassenburchten in de directe omgeving (Bron: RGV).

Figuur 1.2 Dassenburchten (kraamburchten = rood, bijburchten en vluchtpijpen = geel) in de omgeving van de Berendonck te Wijchen. Op basis van informatie van Natuurbalans (2013) en Bureau Waardenburg (2014). (ondergrond: Data by OpenStreetMap.org contributors under CC BY-SA 2.0 license).

Opzet van de rapportage

In *hoofdstuk 2* wordt nader ingegaan op de effecten van de voorgenomen ingreep op de das. In *Hoofdstuk 3* zijn de mitigerende en compenserende maatregelen nader uitgewerkt. Om een compleet beeld te geven van de te nemen mitigerende en compenserende maatregelen, gaat deze rapportage niet alleen in op maatregelen om het verlies aan foerageergebied van de das als gevolg van de bouw van het thermencomplex te compenseren, maar zijn ook de door Natuurbalans (2013) voorgestelde maatregelen om overige effecten te mitigeren, opgenomen. In de rapportage is nadrukkelijk aangegeven welke maatregelen afkomstig zijn uit de rapportage van Natuurbalans (2013).

2 Te mitigeren en compenseren effecten

Dit mitigatie- en compensatieplan is opgesteld om de volgende effecten van de realisatie van het thermencomplex, zoals bepaald in Natuurbalans (2013), te mitigeren en compenseren:

1. Verstoring van verblijfplaatsen als gevolg van de aanleg van de toegangsweg en bouwwerkzaamheden aan het complex.
2. Verlies aan foerageergebied (3,7 ha) door oppervlaktebeslag van het thermencomplex inclusief parkeerplaats.
3. Verstoring van burchten en van foeragerende dieren als gevolg van verlichting van de toegangsweg.
4. Verstoring van burchten en van foeragerende dieren als gevolg van het gebruik van het complex en de parkeerplaats (toename van recreatieve druk).
5. Verhoogde kans op verkeersslachtoffers onder dassen als gevolg van gebruik van de toegangsweg door gemotoriseerd verkeer.

Natuurbalans (2013) stelde dat als gevolg van aanlegwerkzaamheden aan de toegangsweg een vluchtpijp langs de Oude Teersdijk aangetast zou worden. Inmiddels is deze vluchtpijp niet langer functioneel als gevolg van verzakking van de weg en, vanwege de veiligheid, met spoed uitgevoerde herstelwerkzaamheden terplekke waardoor de vluchtpijp niet meer in gebruik is (informatie RGV). Effecten van de aanleg van de toegangsweg op de vluchtpijp zijn dus niet (meer) aan de orde. Mitigatie / compensatie van dit effect, is in voorliggend rapport dan ook niet meegenomen.

3 Mitigerende en compenserende maatregelen

3.1 Mitigatie verlies aan foerageergebied

3.1.1 Optimaliseren van grasland ter hoogte van burchten B, C en D als foerageergebied

Het gebruik voor evenementen van het graslandperceel (ca. 4 ha) tussen het nieuwe fietspad en de burchten B, C, en D (hierna: 'het compensatieperceel'; zie figuur 2.1) zal gestaakt worden. Dit perceel wordt nu diverse malen per jaar gebruikt voor zogenaamde 'mud runs'. Hierbij moeten deelnemers een parcours afleggen waarbij verschillende obstakels overwonnen moeten worden. Een deel van de route en obstakels is gesitueerd op het betreffende perceel. Deze runs trekken aanzienlijke deelnemersaantallen (1.000 – 5.000), daarnaast trekt het evenement het nodige publiek (per keer ca. 1.000 toeschouwers). Vanuit het oogpunt van de das is dit perceel suboptimaal ingericht en wordt het suboptimaal beheerd en gebruikt (zie onderstaande foto ter illustratie). Met het staken van het gebruik van het perceel voor evenementen, staat de weg vrij om dit perceel zodanig in te richten en te beheren dat dit een optimaal foerageergebied voor de das wordt.

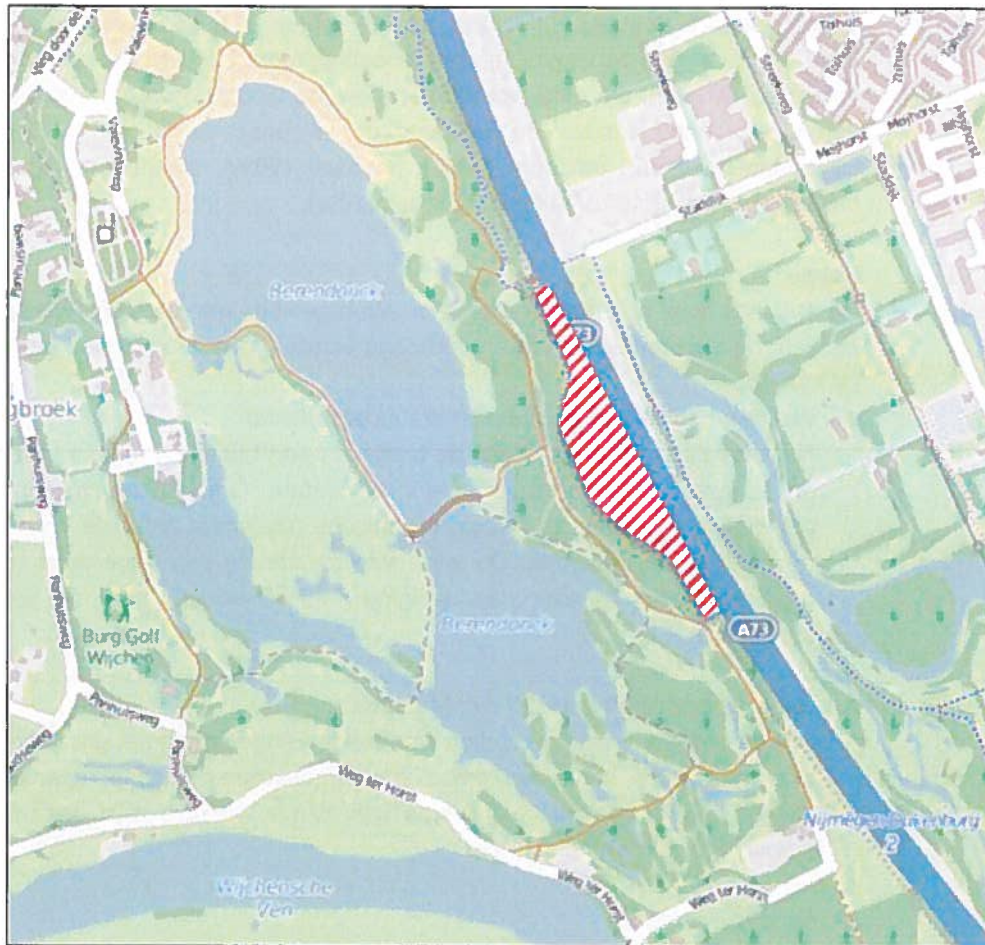
Foto mud run (Bron: RGV)

Inrichting

Alle routes die nu lopen door het terrein waar het wellnesscomplex gevestigd gaat worden en/of de vluchtpijpen B, C, en D gelegen zijn zullen verlegd worden. Hierdoor zal de directe verstoring van deze burchten beperkt worden. Het betreft de volgende routes:

- MTB route: deze loopt nu vlak over/langs vluchtpijpen B, C en D.
- Ruiterroute: is ook gelegen nabij een van de vluchtpijpen, deze zal ook verlegd worden.

De routes komen naast het nieuwe fietspad over het graslandperceel langs de A73 te liggen.

Figuur 2.1 Ligging compensatieperceel

De stormbaan wordt ontmanteld, de grond ter plekke geëgaliseerd en opnieuw ingezaaid met een divers gras-klover mengsel.

Voor een meer gevarieerd voedselaanbod voor de das worden op het compensatieperceel fruitbomen aangeplant, te weten: pruim (relatief vroeg met vruchten) en appel en peer (relatief laat met vruchten). De bomen worden min of meer solitair en wat asymmetrisch in lengterichting op het perceel geplaatst. Uitgaande van ca. 300 m lengte worden er ca. 15- 20 bomen geplaatst.

De fruitbomen dienen te worden aangeplant in plantgaten. De plantgaten zijn maximaal 1x1x1m groot. In de plantgaten wordt de grond los gemaakt en gemengd met ruwe mest en/of compost. Bij te lage pH (< 5) wordt ook aanbevolen enige kalk in het plantgat toe te voegen. Bij voorkeur worden jonge bomen van enkele jaren oud aangeplant. De aangeplante bomen worden voorzien van boompalen (2 stuks).

Verder zal in de bestaande bosrand, waar burchten B, C en D gelegen zijn, over een lengte van ca. 500 m langs het compensatieperceel een vruchtdragende struiklaag ontwikkeld worden, die extra voedsel en dekking biedt. Hierin moet gedacht worden aan de volgende soorten en indicatief de volgende verhoudingen die in één rij bijgeplaatst worden: meidoorn (40%), hazelaar (20%), sleedoorn (10%), lijsterbes (10%), hondsroos (10%) en Gelderse roos (10%).

Beheer

De kwaliteit van het grasland als foerageergebied kan vergroot worden (dat wil zeggen: de wormendichtheid kan verhoogd worden) door middel van gericht beheer. Dit kan door:

1. *Jaarlijks bemesten met stalmest of runderdrijfmest*

Het organisch stofgehalte van de bodem is een bepalende factor voor het aantal en de kwaliteit van regenwormen in de bodem. Organische mest draagt hier in belangrijke mate aan bij. Ruige organische (stal)mest heeft de voorkeur, omdat drijfmest eerder uitspoelt. De wijze van toediening van ruige mest (opbrengen) geeft bovendien minder beschadiging van de bodem dan die van drijfmest (injecteren).

2. *Het gras kort (5 tot max. 10 cm) te houden*

Om de dassen in staat te stellen wormen te vangen dient het gras kort gehouden te worden. Hoe korter het gras, hoe gemakkelijker de das regenwormen kan vangen. Zodra het gras een lengte van 10 cm. heeft bereikt dient het daarom gemaaid te worden tot op 5 cm.

3. *Gras niet afvoeren*

Organisch materiaal zoals gras en blad verbetert de bodemkwaliteit. Enerzijds doordat het organisch stofgehalte toeneemt, maar anderzijds ook doordat er zich meer organismen in en op de bodem ophouden. Van kleine organismen profiteren weer grotere dieren. Onder meer emelten, kevers, slakken, kikkers en padden maken eveneens deel uit van het menu van de das. Tevens is het hogere vochtgehalte van het gras- en bladafval gunstig voor regenwormen.

4. *Niet berijden van het grasland met zware machines vooral tijdens natte perioden.*

Het berijden met machines van percelen met gras leidt tot verdichting van de bodemstructuur. Een verdichte bodem heeft een nadelige invloed op het aantal regenwormen. Vooral gedurende natte perioden heeft het berijden van de graspercelen met zware machines een ongunstig effect. Bovendien kan dit leiden tot ernstige beschadiging van het grasland.

Bovenstaande is afgeleid van de notitie 'Aanbevelingen boomteelt n.a.v. het rapport 'De bodem uitgezocht' opgesteld door de Stichting Dassenwerkgroep Brabant en de publicatie Brandsma (1999).

De fruitbomen worden niet intensief beheerd. De kwaliteit van het fruit is van minder belang. Valfruit blijft liggen als voedsel voor das.

Het beheer van de zoom is primair gericht op het voorkomen van bosontwikkeling. De volgende beheermaatregelen dienen daartoe genomen te worden:

- Het periodiek en gefaseerd afzetten van boomvormers. In het uiterste geval kunnen boomvormers ook verwijderd worden. Minimaal 1x / 7 jaar worden over een derde van het oppervlak boomvormers afgezet.
- Het periodiek en gefaseerd afzetten van struiken. Maximaal 1x / 7 jaar wordt een aantal individueel uitgekozen struiken (kan ook in klein groepsverband) afgezet.

3.1.2 Kwaliteitsverbetering bestaande bos

De kwaliteit van het bos in de Berendonck als foerageergebied zal vergroot worden door verspreid vruchtendragende bomen en struiken aan te planten. Hierbij moet gedacht worden aan de volgende soorten: hazelaar, lijsterbes en vlier. Dit moet gezien worden op de schaal van het gehele terrein van de Berendonck. Verder, zullen daar waar bomen vervangen moeten worden op en rond de ligweides in het gebied, notenbomen worden aangeplant. Deze voorgenomen kwaliteitsverbetering van de Berendonck zal voorafgaand aan de start van de realisatie van het thermencomplex nader worden uitgewerkt.

3.2 Mitigatie verstoring in de aanlegfase

Natuurbalans (2013) met aanvulling

De volgende mitigerende maatregelen worden genomen om verstoring van dassen en hun verblijfplaatsen in de aanlegfase te voorkomen (Natuurbalans 2013):

- Versturende werkzaamheden in de nabijheid van verblijfplaatsen (straal van 20m) worden buiten de kwetsbare periode van de das uitgevoerd. Versturende werkzaamheden zijn werkzaamheden die veel geluid en trillingen produceren. De kwetsbare periode van de das is december t/m juni.
- Werkzaamheden worden alleen overdag uitgevoerd. Nooit later dan 19.00 uur.
- Bovenstaande mitigerende maatregelen hebben betrekking op vluchtpijp A, hoofdburcht 1 en het burchtencomplex B, C en D.

Aanvullend worden nog de volgende maatregelen genomen:

- Er wordt geen verlichting toegepast in het werkgebied na werktijd.
- Betreding van de dassenburchten tijdens de werkzaamheden wordt voorkomen, door ze zo kort mogelijk voor aanvang van de werkzaamheden visueel te markeren, bijvoorbeeld met linten. Onmiddellijk na voltooiing van de werkzaamheden wordt dit weer ongedaan gemaakt.

3.3 Voorkomen verstoring door verlichting in de gebruiksfase

Natuurbalans (2013)

Langs de gehele toegangsweg zal beperkte oriëntatieverlichting geplaatst worden, waarbij er rekening mee gehouden wordt dat deze niet schijnt op dassenburchten of pijpen. Na sluitingstijd rond 24:00 uur gaat alle verlichting uit.

3.4 Voorkomen verstoring door mensen in de gebruiksfase

Op de overgang van bos naar grasland bij de burchten B, C en D wordt een vruchtdragende struiklaag ontwikkeld, die niet alleen extra voedsel biedt (zie boven) maar ook zorgt voor extra afscherming van de burchten van het nieuw aan te leggen fietspad ten oosten van deze burchten.

3.5 Voorkomen verkeersslachtoffers

Natuurbalans (2013) met aanpassing

De volgende mitigerende maatregelen worden genomen om verkeersslachtoffers te voorkomen.

- Op de weg zullen maatregelen genomen worden om een maximale snelheid van 30 km/h af te dwingen. Er worden drie snelheidsremmers in de vorm van paarsgewijze drempels¹ (maximale afstand tussen beide: 25 meter) aangelegd ter hoogte van burcht 1 en een belangrijke wissel. Aan het begin van de toegangsweg wordt een slagboom geplaatst. Samen met enkele scherpe bochten in de weg zijn deze maatregelen afdoende om de snelheid voldoende te beperken.
- Daarnaast zal normale bebording behorend bij een 30 km/h zone geplaatst worden en zullen borden geplaatst worden met de afbeelding van een das met de tekst 'Pas op: overstekende dassen'.

¹ in plaats van verkeerssluizen zoals aanbevolen door Natuurbalans (2013). Op basis van Das & Boom, 1992. Dassen veilig op de weg, verkeersvoorzieningen voor dassen. Vereniging Das & Boom, Buuk-Ubbergen.

4 Literatuur

- Bureau Waardenburg, 2015. Second opinion dassenonderzoek de Berendonck. Bureau Waardenburg Rapportnr. 15-041. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Brandsma, O. 1999. Het belang van bemesting voor het voedselaanbod van weidevogels. De Levende Natuur 118-123.
- Natuurbalans, 2013. Natuurtoets en activiteitenplan ontwikkelingsvisie Berendonck. Ontheffingsaanvraag Ffwet das realisatie thermencomplex. Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen.
- Hoefsloot, G., 2014. Effectbeoordeling das plangebied Streekweg. Notitie met kenmerk 14-238/14.02665/GerHo.
- Ministerie van EZ, 2012. Soortenstandaard Das. Meles meles. Ministerie van EZ, Den Haag.
- Neal, E. & C. Cheeseman, 1996. Badgers. Poyser Natural History, London.
- Stichting Dassenwerkgroep Brabant, 2010. Aanbevelingen boomteelt n.a.v. het rapport 'De bodem uitgezocht'.
- Van Dinther et al. (2010). De bodem uitgezocht. http://www.dassenwerkgroepbrabant.nl/bestanden/De_bodem_uitgezocht.pdf
- Van Rhee, J.A., 1970. De regenwormen (Lumbricidae) van Nederland. Wetenschappelijke mededelingen K.N.N.V.. No 84. Bericht R.I.N. no. 7.

